

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ”
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК**

АНГЕЛИНА СТЕФАНОВА ВАСИЛЕВА

**ЛЕКСИКАТА В РЕЧНИКА
НА АЛЕКСАНДЪР ЛВОВИЧ ДЮВЕРНУА**

**Автореферат на дисертация за присъждане на
образователната и научна степен „Доктор”
в област на висше образование 2. Хуманитарни науки,
професионално направление 2.1. Филология,
по научната специалност „Български език”**

Научен ръководител: проф. д-р Антони Стоилов

Рецензенти: проф. д-р Лилия Илиева, доц. д-р Лъчезар
Перчеклийски, проф. д.ф.н. Боян Вълчев, доц. д-р Ана Кочева,
доц. д-р Лиляна Василева

Благоевград, 2018

Дисертационният труд е обсъден, одобрен и предложен за публична защита от Катедрата по български език при Филологическия факултет на Югозападния университет „Неофит Рилски”.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 10.10.2018 г. от 10.00 ч. в зала № 558, УК № 1 на ЮЗУ „Неофит Рилски”.

Материалите по защитата са на разположение в к-т № 565, УК №1 на ЮЗУ „Неофит Рилски” – Благоевград.

СЪДЪРЖАНИЕ

ГЛАВА ПЪРВА

УВОД

1. Цел, задачи и методи на изследването.....	5
2. Българският език в речниковото дело през Възраждането.....	6
3. Личността на Александър Лвович Дювернуа.....	7

ГЛАВА ВТОРА

1. Общо описание на Речника.....	7
1.1. Структура.....	7
1.2. История на създаването.....	8
1.3. Източници, от които е екцерпиран материалът.....	8
1.4. Строеж на речниковата статия.....	9
1.4.1. Заглавна дума.....	9
1.4.2. Квалифициращи.....	10
1.4.3. Етимологически бележки.....	11
1.4.4. Начин на предаване на семантиката.....	12
1.4.5. Илюстративен материал.....	15

ГЛАВА ТРЕТА

1. Частите на речта в Речника.....	19
1.1. Съществително име.....	19
1.2. Прилагателно име.....	22
1.3. Числително име.....	23
1.4. Местоимение.....	25
1.5. Глагол.....	25
1.6. Наречие.....	27
1.7. Предлог.....	29
1.8. Съюз.....	29
1.9. Частица.....	30
1.10. Междуметие.....	30

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

1. Лексикални пластове в Речника.....	30
1.1. Лексиката откъм нейния произход.....	30
1.1.1. Домашна лексика.....	30
1.1.2. Заета лексика.....	31
1.1.2.1. Гръцки думи.....	31
1.1.2.2. Лексика от турско-арабско-персийски	

произход.....	31
1.1.2.3. Руски думи.....	31
1.1.2.4. Френски думи.....	31
1.1.2.5. Немски думи.....	31
1.1.2.6. Италиански думи.....	32
1.1.2.7. Английски думи.....	32
1.1.2.8. Заемки от други езици.....	32

ГЛАВА ПЕТА

1.Лексиката в Речника откъм функционалните й разслоения.....	32
1.1. Диалектна лексика.....	33
1.1.1.Лексика в зависимост от диалектната област.....	33
1.1.1.1. Западнобългарска и източнобългарска лексика.....	33
1.1.1.1.1. Думи от македонски говори.....	33
1.2. Остаряла (архаична) лексика, простонародна, терминологична, експресивнопроявена лексика, лексика от областта на художествената литература и публицистиката.....	33
1.3. Фразеологични словосъчетания.....	34

ГЛАВА ШЕСТА

1.Формални и семантични отношения между лексиалните единици.....	34
1.1. Многозначност.....	34
1.2. Синонимия.....	35
1.3. Антонимия.....	36
1.4. Омонимия.....	36
1.5. Паронимия.....	37
2.За правописа на Речника.....	38

ГЛАВА СЕДМА

Наблюдения и изводи.....	38
--------------------------	----

Библиография за използваната в автореферата литература...	43
Приносни моменти.....	46
Научни участия по темата на дисертационния труд и публикации.....	47

Глава I

Увод

1. Цел, задачи и методи на изследването

За първия завършен български тълковен речник „Словарь болгарскаго языка по памяткамъ народной словесности и произведеніямъ новѣйшей печати” с автор московският професор славист Александър Дювернуа данните в нашата езиковедска литература са оскъдни. В по-ново време в „Учебника по лексикология на българския език” (С., 1979) неговите автори Ст. Георгиев и Р. Русинов (вж. Георгиев и Русинов 1979) отделят на речника шест изречения (вж. Георгиев и Русинов 1997: 179). Т. Бояджиев в „Българска лексикология” посвещава на речника на Дювернуа три абзаца, като в най-големия – средния, представя три речникови статии, с които илюстрира твърдението си, че в Речника „семантичната структура на многозначните думи е разкрита чрез богат илюстративен материал и фразеологични съчетания” (Бояджиев 1986: 277-278). Малко над страница отделя на речника на Дювернуа и В. Вѣтов (вж. Вѣтов 1995: 404-406), а само шест изречения му отделят Т. Бояджиев, Ив. Куцаров и Йор. Пенчев (вж. Бояджиев, Куцаров, Пенчев 1998: 225). Най-пространните и подробни описания досега на Речника на Ал. Дювернуа са на Марин Дринов (вж. Дринов 1893: 49-96) и Веса Кювлиева (вж. Кювлиева 1972: 113-150).

Непълните данни в нашата езиковедска литература досега за Речника и автора му, повърхностното описание и липсата (с изключение донякъде на публикуваното от М. Дринов и В. Кювлиева) на задълбочен и цялостен анализ на „Словарь болгарскаго языка по памяткамъ народной словесности и произведеніямъ новѣйшей печати” продиктуваха както избора на **темата** на настоящото изследване, така и **основната** негова **цел**, а **именно** да се извърши всестранен и изчерпателен анализ на първия завършен тълковен речник на българския език от чужденец - *Словарь болгарскаго языка ...*

В първа глава са формулирани целта, задачите и методите на изследване.

Във връзка с основната цел на настоящия труд, в него се поставят и следните по-конкретни **задачи**:

1. Да се представят съществуващите данни за личността на автора на Речника.

2. Да се определи конкретният брой на речниковите статии в Речника и възможно най-точно да се определи броят на основните форми на думите в него.

3. Да се характеризира изчерпателно структурата на речниковите статии - откъм граматически квалификатори, етимологически бележки, начин на представяне на семантиката, илюстративен материал.

4. Да се проучи и представи спецификата на думите в Речника откъм принадлежността им към частите на речта, като се посочат особеностите на всяка от тези части на речта, към които принадлежат думите в Речника.

5. Да се проучи и представи спецификата на лексикалните единици в Речника откъм формалните и семантичните взаимоотношения между тях, произхода им и функционалните разслоения.

В хода на работата са използвани следните **изследователски методи**:

1. *Дескриптивен (описателен)* метод, използван във връзка с представянето на особеностите на Речника в синхронен план.

2. Тъй като в изследването се установява броят на лексикалните единици в Речника, разпределението им по частите на речта, принадлежността им към граматическите родове и числа и други числови данни, в изследването е застъпен широко и *статистическият метод*.

3. В случаи, когато е необходимо да се сравни дадена дума от Речника с по-старо нейно състояние, или с по-ново, се използва и *сравнително-историческият метод*.

Дисертационният труд е с обем 449 страници. В композиционно отношение е изграден от седем глави, използвана литература(237 заглавия) и приложение (отделно книжно тяло).

2. Българският език в речниковото дело през Възраждането

У нас речниковото дело се развива паралелно с изграждането на книжовния ни език. Столетието на деветнадесети век е времето, в което се извършва основното изграждане на българския национален книжовен език. Към средата на XIX век за негов фундамент са възприети особеностите на народни говори от територията на цялото българското езиково землище (Мизия, Тракия и Македония), а обогатяването му се осъществява чрез заемане на езикови средства от книжовната традиция (старобългарски език, среднобългарски език, църковнославянски език) или от популярните за епохата чужди езици (френски, гръцки и руски). Това дава възможност на съвременния български книжовен език от края на XIX век да изпълнява успешно своята полифункционална обществена роля.

В тази част от изследването се прави обзор на първите опити за съставяне на речници до времето на появата на Речника на Дювернуа.

3. Личността на Александър Львович Дювернуа

В тази част от изследването се представят данните за личността на Александър Дювернуа. Източниците, от които е извлечена информация за живота и делото му, са: *Енциклопедический словарь* – Брокгауз и Ефрон, 1893; *Малый энциклопедический словарь* – Брокгауз и Ефрон, 1907; *Руский биографический словарь* – Половцов, 1905; „История славянской филологий“ – И. В. Ягичъ, Санктпетербург, 1910.

Необходимостта от издирване и обнародване на неизвестни факти от живота и делото на автора на Речника е продиктувана от оскъдните данни, които филолозите ни българисти бяха публикували досега за московския славист.

Глава II

Във втора главана изследването се прави подробно описание на Речника откъм неговата структура, историята на създаване, източниците, от които е ексерпиран материалът, начините за предаване на семантиката на заглавните думи, начините за представяне на илюстративния материал. Детайлно се анализира и самата структурата на речниковата статия с всички нейни компоненти.

1. Общо описание на Речника

1.1. Структура

В направеното тук изследване анализът на Речника е извършен по неговото издание „Словарь болгарскаго языка по памятникамъ народной словесности и произведеніямъ новѣйшей печати“ от 1889 година (Университетская типографія, Стрaст. бульв., Москва).

Книжното тяло е с формат 24/16см. и е с общ обем от 2622 с. (с прибавени към тях допълнителни 116 с. допълнения и притурки). Речникът излиза в **два тома**, в които са поместени **9 свитѣка** (выпускъ) с речникови материали.

1.2.История на създаването

Единственият достоверен източник, от който черпим информация за историята на създаването на Речника, е Предговорът, поместен в началото на третия свитѣк, от ученика на Дювернуа - Петър Алексеевич Лавров (вж. Свитѣк III – Предисловие, с. I – X).

Петър Лавров изтъква причината, която е подтикнала Дювернуа да създаде Речник на българския език: „Неполнота однихъ и неудовлетворительност другихъ словарныхъ работъ по языку болгарскому были причиной того, что Александръ Львовичъ, оставивъ составленіе древне-русскаго словаря, которымъ раньше занимался, взялся за болгарскій словарь” (вж. Свитѣк III: Предисловие, с. III).

1.3.Източници, от които е ексцерпиран материалът

Веса Кювлиева твърди, че „въпросът за източниците на един речник е съществен проблем в неговата обща преценка, тъй като те определят характера на словния материал, включен в него” (вж. Кювлиева 1972:121). В Речника за пръв път е представена, макар и непълно (поради ограничения брой източници, с които е разполагал Дювернуа), лексикалната система на нашия език от епохата на неговото оформяне като книжовен език.В„Словарь болгарскаго языка...” е отразена преди всичколексиката на народното творчество.Това проличава още от самото заглавие на Речника и от списъка на използваните източници, сред които превес имат сборниците за народни песни, приказки, пословици и др. Дювернуа е имал строго обмислен план „да основе труда си изключително възъ паметници на народния езикъ и на най-новата писменостъ на българитѣ, съ други думи, да внесе въ рѣчника токо такъвъ лексикографиченъ материалъ, който се

сръща въ тие паметници” (вж. Дринов 1893:64-65). В Речника устната реч на народа не е включена като основен източник на словесен материал.

Списъкът на източниците е издаден в притурка към втория свитък, след „ВВЕДЕНИЕ. Обзоръ гласныхъ болгарскаго языка”, на стр. XXV-XXVI (вж. Дювернуа 1885-1888: XXV-XXVI). В него са изброени около 30 издания. „Разгледвайки казания списъкъ на изворитѣ, ние забѣлѣжваме, че между послѣднитѣ се намиратъ вситѣ издадени до началото на 80-тѣ години етнографически сборници, съдържащи богато градиво за рѣчника на народния езикъ” (Дринов 1893:65).

Списъкът на източниците, от които е извлечен илюстративният материал за Речника, е доста разнообразен: сборници, приказки, пословици поговорки, списания, вестници, оригинални и преводни художествени произведения и т. н. Изворите са подредени по азбучен ред, напр.: БС, Бв., Б., Вв., В., Гк., Гп., Д., Зк., З. и т. н. . Всяко заглавие на описание има две форми – съкратена и развита, дадени в две колони. Отляво са съкратените описания, а отдясно – развитите, например:

Кп. – Паметници народнаго быта Болгарь, издаваемыы Любеномъ Каравеловымъ. Книга 1. Москва. 1861.

1.4.Строеж на речниковата статия

Речниковата статия включва в своя състав различни лексикално-граматически компоненти:

1.4.1.Заглавна дума

Тя е поставена в началото на речниковата статия в абзац, с почернен (болдиран) шрифт.

Заглавните думи са представени с *ударение*. Съгласно и досегашната речникова традиция, едносричните думи в Речника са без ударение, а думите с двояк изговор са представени и с двата си акцентни варианта, например: **Свободà** и **Свобòда** с. ж.; **Мага̀ре** (**Мага̀ре**)с. с. осель.

2.4.1.1. Когато авторът представя *съществително име*, тогава за заглавна дума той поставя основната форма на това съществително име, т.е. формата му за единствено число в съответния род, а когато думата не притежава такава форма, тогава тя е представена с нейната форма за мн. ч.:

а) М ъ ж к и р о д:

Гладь с. м. **Гладь** с. м. **Гладость** с. ж. голодъ: *На рѣжяный –тъ хлѣбъ манджъ-та е гладь. Ч. 189.*

б) **Женски род:**

Врата (син. порта) с. ж. и с. мн. ч. Вратици, ум. воротца 1) ворота... 2) дверь, двери (въ дверяхъ) ...

в) **Среден род:**

Зѣле **Зѣле** с. с. капуста: *Па си стана севда мома, Не ми набра росно зелѣ; Съ засука съ запрегна, Нел` измеси чисто тесто И засука зеленъ зелникъ, Го испече го извѣрза, Та го дигна на глава-та. М. 204.*

г) **Плурална форма:**

Клѣщи с. мн. ч. съ чл. **Клѣщѣтъ** клѣщи, **Поврътки** с. мн., **Поклади** с. мн. и др.).

1.4.2. Квалифицитори

1.4.2.1. Ролята на граматическите квалифицитори е да дават указания за принадлежността на заглавните думи към частите на речта и за принадлежащите им граматически категории (род, число, членуване, падеж, степенуване, залог, наклонение, лице, време).

В Речника, освен чисто граматическа, квалифициторите може да дават и информация от стилистично естество (например към какъв речников пласт принадлежи заглавната дума), както и за нейния произход.

В Речника след заглавната дума с курсив е дадена граматичната бележка (в съкратен или пълен вариант), която дава представа към коя от десетте части на речта принадлежи тази дума.

а) Квалифициторът за **съществителните нарицателни имена** е съкращението **с.**, представено с малка буква, например:

Бирникъ с., **Бисерь** с., **Вѣстникъ** с., **Вражь** с., и т. н.

1.4.2.3. Освен граматически, квалифициторите в Речника представят и особеностите на думата от **емоционално-експресивно** (стилистично) естество, като тези стилистични маркери биват:

а) Ласкателно: **ласк.**; **ласкат.**; **ласкательное**

Банка (ласк.) – с. 56; **Гълъбчина** (ласк.) – с. 435; **Дофенчу** (ласк.) – 556; **Жанъм** (ласк.) – с. 619; **Мама...Мамка** (ласк.) – с. 1166 и др.

б) Уважително: **почтително**

Бъла глава старостъ (почтително): *Всичкы-ты имъ родены дѣтца остаятъ живыы до бѣлы главы.* Л. Д. 1869 р. 107.

в) Порицание: **порицаніе**

Дебела глава порицаніе: Чуйте дебелы главы! (Hort, Canail-len!).

г) Пренебрежително: **пренебрежително**

Гологжъзъ пр. употребително для обозначенія бѣдности: „Ако искашь да не ходишь гологжъзъ, то да тя не огръва слънце въ село, и да та засъда край село”. (посл.). Ч. 60.

1.4.2.4. Други от квалификаторите в Речника дават сведения за употребата на думите в определени функционални стилове, в определени сфери на общуване, например:

а) **книжное**, т.е. употреба на думата като книжовна, като принадлежаща на книжовния стил:

Поѣмъ с. м. понятіе (книжное): *Още и много-то прѣдмѣти, учени безъ никакъвъ рядъ забуняватъ млади-ты и довождатъ ги на съвсѣмъ другъ чуденъ поемъ да имжтъ отъ тѣхно-то съдръжаніе.* Л. Д. 1869 р. 167.

б) употреба на думата в научния стил

- **грамат.**, т.е., като граматически термин:

Членъ с. м. съ чл. **Членътъ** мн. ч. **Членове** 1) членъ (грамат.): *Членъ одъ мжики-отъ родъ съ употребитъ жтъ, атъ, о, отъ. Съ употребатъ 1) жтъ по край дунавски-те мѣста до Тжрновско.*

- **арифм.**, т.е като термин от областта на математиката:

Верижно правило (въ арифм.) цѣпное правило: *Верижно и лихвенно правило.* Л. Д. 1870 р. 143 и др.

1.4.3. Етимологически бележки

При голяма част от думите се откриват бележки за произхода на включените в него чуждици (т.нар. етимологически квалификатори). Според теорията на Х. Касарес и И. Р. Галперин, в неетимологическите речници, например тълковните (такъв е и речникът на Дювернуа), историческият аспект на лексиката е винаги факултативен и ако такъв аспект е включен, той трябва да бъде съвсем кратък (вж. Касарес 1958: 46-48; Галперин 1969: 102). Теорията си обаче Касарес и Галперин създават далече след обработването и обнародването на труда на Дювернуа, за да му

бъде тя известна, а и в някои случаи има съображения, които невинаги са подвластни на каквато и да е теория. „В случая с Речника на Дювернуа обаче по-обширните етимологически бележки трябва да се разглеждат във връзка с конкретните обстоятелства, при които възниква „Словарь болгарского языка” – казва Веса Кювлиева (вж. Кювлиева 1972: 143). Затова те съвсем нямат самоцелен характер, тъй като чрез тях се постига по-голяма точност и пълнота при разкриване семантиката на думите в период, когато речниковото дело в българската езиковедска практика е в зората си и данните за чуждите думи в нашия език никак не са много.

Етимологически бележки в Речника има към думите от турско-арабско-персийски, гръцки, сръбски, латински, италиански, френски, чешки и друг произход. В речниковата статия те се намират непосредствено след заглавната дума, преди разкриване значението на думата, например: **Айгжрь*** (aighur, s. p. Chevalentier) с. м. – жеребець . *Айгжрь за въденіе коніе за стряганіе тръбува да има снагж повече ягж а наснованж, а не клекавж. Л. Д. 1872 р. 270.*; **Кинозохия** (н.гр.ξενοδοχείον) с. ж. гостинница: *Надвечерь дойде при мене Домнъ Мартинъ, за да идемъ наедно въ кинозохъ. Р. 114.*

В заключение в тази част от изследването се обобщава, че в Речника липсва единен принцип на представянето на етимологическите бележки. Но независимо от пропуските, практическата стойност на Речника не намалява и той, дори и днес, продължава да има своята научна стойност, тъй като представя пръв сериозен опит да се разкрие етимологията на думите в българския език от тогавашната негова негова фаза на развой. „Такава трудна задача е могъл да си постави само лексикограф с широка осведоменост в областта на общото езикознание, каквато Дювернуа безспорно е притежавал”- казва по този повод Кювлиева (вж. Кювлиева 1972: 144).

1.4.4. Начин на предаване на семантиката

Най-важната част от речниковата статия е тълкуването на лексикалното значение. За едни от езиковедите то „е връзка на определено звучение с определен предмет от действителността, за други е *отношение* на думата (лексема и собствено име) към

предмета, а за трети е *отражениена* предмета, закрепено с помощта на думата” (Вътов 1995: 216).

При определяне значението на лексикалните единици в Речника се наблюдава стремежът на автора както да посочи взаимоотношенията на значенията вътре в границите на самата дума, така и да разкрие връзката на значението на дадена лексикална единица с другите лексикални единици в българския език. При една голяма част от думите той е успял да определи тяхната еднозначност или многозначност, което му е помогнало вярно да представи структурата на тълкувателната част на речниковата статия и характера на определенията, дефинициите на значението (описателна, структурно-описателна, синонимна, граматична). Представя не само връзката на значението на думите с развоя на историята на обществото, но и с развоя на самата лексикална система като езикова система.

1. Основният начин за предаване на семантиката на думите в Речника е *преводът им със съответната руска дума*: **Пра̀порецъ** с. м. знамя: *Конници връвѣтъ по брѣгатъ подѣ прапорци на своитѣ градовы*. Р. 67. (ср. прѣпорецъ). (с. 1829, т. II). **Червѣникавъ** пр. красноваты: *Жлѣтникъвъ или червеникъвъ пѣсъкъ*. Л. Д. 72 р. 232. *Червеникава кашя*. ib. 69. р. 86. *Плѣецътъ на дѣтето падна подиръ 4-8 дни. Това мѣсто испрѣво бива жѣлтеникаво, послѣ червеникаво* ib. 70 р. 93. (с. 2536, т. II).

2. Когато българската дума няма съответствие в руския език, тогава авторът, за да предаде смисловото съдържание на думата, използва *описателни дефиниции*:

2.1. *Семантико-описателните дефиниции* са намерили широко приложение при разкриване на семантиката на някои думи, те изясняват значението на думата, без то да се свързва със словообразователната ѝ основа, например: **Дисаги** с. мн. кожаные торока, съдельные мѣшки: *И Стоянь стана отиде, Наплъни мишинъ дисаги, Наплъни жлѣти алѣжни*. М. 76. *Па брѣкна въ мешинъ дисаги, Извади тасче златено*. ib. 149 (с. 511, т. I).

2.1.1. Чрез *семантико-описателни дефиниции* са представени и значенията на *етнографските диалектизми, етнографските названия*, които отразяват различни страни от нашия бит (**Ба̀бини дни, Ба̀бинъ-день, Богова брада, Водици, Вила, Влъчеви Влъчи празници, Градѹшникъ, Драга̀йка**,

Задушница и др.). Дювернуа е ексцерпирал значението им директно от самите източници, които е ползвал, например: **Бабини дни**... послѣдніѣ числа Марта м.: *Последни-те дни отъ Марта съ викаетъ бабини дни, кои обикновено сетъ студени и ветарливи*. М. р. 523 (с. 44, т. I); **Задушница** – с. ж. Суботниѣ поминъ покойниковъ, совершаемый пять разъ въ году (родительская субота): Задушниченъ обычай е да ся извършва въ Българіѣ петъ пѣти годинѣ-тѣ споманъ за умрѣлы нареченъ задушница. Първъ пѣтъ, въ кой-то день ся случи память-та на св. Архангелы прѣдъ него въ сѣботѣ-тѣ; Вторы пѣтъ, прѣдъ Мясопустнѣ-тѣ недѣлѣ въ сѣботѣ; Третій пѣтъ прѣдъ Цвѣтнѣ-тѣ недѣлѣ въ сѣбота; Четвъртый пѣтъ прѣдъ Томинѣ-тѣ Недѣлѣ въ сѣботѣ и Пѣтый пѣтъ прѣдъ Пятдесятницѣ-тѣ въ сѣботѣ. Въ повече-то мѣста изъ Българіѣ извършватъ три задушници:.. (с.675, т. I).

2.2. В Речника се забелязва и друг подход на Дювернуа да разкрива семантиката на думата - чрез т.н. *структурно-описателна дефиниция* (тълкуване на значението на думата в отношение към нейната мотивираща се словообразователна основа). Същността ѝ се изразява „в описателно тълкуване на значението чрез използване на мотивиращата, производящата дума” (Вътов 1995: 402), например: **Главоболіе** с. с. *головная боль*: *Веселіе-то прѣминува, а главоболіето остая*. П. 4. (с. 356, т. I).

3. Като допълнителен способ за разкриване на семантиката на заетите думи Дювернуа и неговите последователи използват *синонимното тълкуване* (самостоятелно, или в съчетание със семантико-описателното тълкуване): **Боклукъ*** - (boqluq, s. t. Fumier. saleté) с.м. навозная куча (син. буніще): *Стари кокошки, кой-то сѣ принудени какво-то намерятъ въ двора съ това да са нахранятъ или какво-то ненадейно случатъ на боклука – таквизъ кокошки не са виждатъ у Франция*. Л. Д. 1875 р. 84. (с. 130, т. I); **Вжглишта** мн. угольѣ (син. кюмюръ): *Испечено на вжглища конско или звѣрско мясо*. Р. 35. *Стаи, кои-то ся топлятъ съ вжглища (кюмюръ) вргдителны сѣ за напразнѣ-тѣ женѣ*. Л. Д. 1870 р. 90. (с. 330, т. I).

4. Съвсем рядко авторът разкрива семантиката на думите чрез използването на *антоними*, например: **Горница** с. ж. I)

верхняя часть (против. долница): *Scott Russel смѣташе испърво само горница-та (на Ротунда-та), а други-те части той не зель въ внимание.* Л. Д. 1874 р.229.(с. 389, т. I). **Гражданинъ** с. м. горожанинъ. **Гражданче** ум. (против. селенинъ, селенче): *Дá слушайте Солунски гражани!* М. 101. *Дилберъ Яно гражано! (ж. р.) колку града обидохъ, како тебе не найдох.* Цс. 11-12 р. 172. (с. 403, т. I).

5. В Речника, макар и рядко, се срещат думи и фразеологични словосъчетания, при които лексикалното им значение е разкрито чрез дефиниция, с която се посочва при какви случаи те се употребяват, например:**Бездѣльникъ** с. м. употребяется въ томъ же порицательномъ смыслъ, какъ и его русскій этимологическій синонимъ: *Твоя чужденецъ не ще да е друго нищо, освѣнъ единъ безделникъ.* Л. Д. 1875 р. 139. (с. 73, т. I); **Бѣль** пр. ум. **Бѣличькъ**. Бѣлый: ... Употребяется какъ 1) постоянный эпитетъ людей (преим. женщинъ), въ значеніи а) пригожій, нарядный: *Бяла Неда болна лежи.* Д. 50, 31. Д. S... (с. 83, т. I).

В заключение тук обобщаваме, че Александър Дювернуа успешно се справя с най-важната задача, поставена пред Речника – вярно да разкрие семантиката не само на българските, но и на чуждите (заетите) думи, битуващи по това време в езика ни. Той постига това чрез представяне на техните руски еквиваленти, а когато няма такива, сполучливо използва описателните дефиниции, синонимните, антонимните и омонимните тълкувания на думите.

1.4.5. Илюстративен материал

В Речника на Дювернуа илюстративният материал е пространен по обем, но играе важна роля за пълното и цялостно разкриване на семантиката на думите. Чрез него лексикалните единици се представят в тяхната естествена езикова среда, разкрива се употребата им в речевия поток, представят се граматичните и стилистичните им особености.Подходът на автора е строго научен – посочва или авторът, от чийто труд е ексцерпирана разглежданата дума, или произведението и страницата, от което е взет примерът, или обикновено - и двете.

I. Илюстративният материал и източниците (изворите) в Речника.

1. Илюстративният материал е извлечен главно от публикуваното народното творчество. Използвани са примери от народната поезия (песни), народната проза (приказки, загадки, басни) и кратките форми, в които в съгъстен вид е представена народната мъдрост – пословици, поговорки и гатанки:

а) гатанки: **Гръмада** с. ж. куча, громада; камень, гора: *Живо, живо живиле, на гърмада седеше, живо месо тегнеше (рульче, цицайче)*. М. р. 531 (**гат.**); **Око** с. с. **Оче Окце Оченце** ум. ... Две сестрици презъ плетъ сѣ целивать и не можать да сѣ видать (очи). М. р. 532 (**гат.**).

б) приказки: **Плétиво** с. с. плетенье, вяданье: *Овѣя погѣча Чиста пречиста Коя я месила, С синове се подносила Какѣ на крещеньѣ Така и на плétиво*. **Баба Ега. Люб.** 32. (с. 1664).

в) пословици: **Пѣльж** гл. дл. ... Кой сѣ фалить не палить (**посл.**); **Парѣ*** ... **Парѣ** мн. ч. ... Безъ пары ничто не быва (**посл.**).

2. Илюстративен материал авторът черпи и от оригиналната художествена литература, представена в различни жанрове (стихотворение, поема, разказ, повест, роман, пътепис, драма). След смъртта на Дювернуа следовниците му вземат примери от произведенията на възрожденски и следосвобожденски автори, както и от творбите на някои руски автори:

а) Христо Ботев – „На прощаване в 1868 г.”:

Неврѣстенъ пр. малолѣтны: *Иди, майко, у дома И сѣ сжрѣсичко разскажи на мойтѣ брѣтя неврѣстни ... Ботевъ.* 4. (с. 1379); **Немиѣль** пр. въ выраженіи: **Немиѣли недраги** – безродный, безпріютный: *Не плачи майко, не тѣжи, Че станахъ азе хайдутинъ, Но кѣлни, майко, проклинай Тазъ турска черна прокуда, Дѣто насъ млади пропѣди По тѣзи тѣжка чужбина – Да ходимъ да са скитаме Немили, клѣти, недраги! Ботевъ.* 3. (с. 1389); **Нехранѣ-майка Нехранѣ-майкавецъ** с. м. негодяй: ... *Ако ти кажатъ, че азе Падналъ сѣмъ сѣ крушумъ пронизанъ, И тогазъ, майко не плачи, Нито пакъ слушай хората, Дѣто ще кажатъ за мене „Нехрани-майка излѣзе”.* **Ботевъ.** 4. (с. 1402).

б) Иван Вазов – **поезия**: „Поля”, „Песнопойка”, „Видул”, „Пряпорец”, „Избавление”, „Майска китка”, „Сливница”, „Гусла”, „Китка”, „Италия”; **проза**: „Един кът от Стара планина” (пътепис), „Митрофан и Дормидолски (повест), „Вълко на война” (разказ); **Наблъскамъ** гл. св. натолкну; набью биткомъ: ... *Тъмницитѣ*

бъхж наблъскани. В. Поля. 130 (с. 1271); Неподвиженъ пр. **Неподвижно** нар. ... : *Неполъхва вътрець хладенъ, Клони неподвижни, нгъми. В. Гусла. 141 (с. 1494).*

3. Илюстративен материал авторът извлича и отпублицистични текстове(ежедневен печат и периодични издания):

а) в-к „Знание” (1875) на Любен Каравелов: **Животъ** с. м. ...**Животецъ** ум. *Тие хорица мислатъ, сжнуватъ и грижатъ са само за своите лични удоволствия, които са наричатъ у насъ „животецъ”.* **З.** 361. (с. 629).

б) Периодическо списание (1870-1876), Браила; Периодическо списание (1882- 1884), Сръдецъ: **Назадниченостъ** с. ж. отсталостъ: *На мъсто назадниченостъ и невгъжество – напредкъ и просвѣта.* **Пс.** 9-10 р. 3 (с. 1303).

в) Лѣтоструй или домашень календаръ. Издава книжарница-та на Хр. Г. дановъ и С-іе въ Пловдивъ, Русчюкъ, Велесъ. Восемь книгъ за 1869, 1870, 1871, 1872, 1873, 1874, 1875, 1876: **Охтাপодъ** с. м. осмоножка: *А само тако тѣй да дава народътъ за да ся расирияватъ манастирити ... оце и за масло, за пѣстрѣвъж, охтাপодъ, старо вино и пр.* **Л. Д.** 1869 р. 226 (с. 1573).

4. Илюстративни примери авторът намира и в *преводната литература* (преводи от френски, немски и руски език):

а) „Разбойници” – Шилер (превод от немски език: Нешо Бончев в Периодическо списание, Браила, 1-6, 1870-1872): **Наколникъ** с. м. уличный мальчишка: *Халваджиитъ и наколницитъ(KrämerundGassenjungen) итътъ съсъ прѣстъ да показватъ на васъ.* **Рш.** 6 (с.1311).

б) „Емилия Галоти” – Лесинг (превод от немски език: И. Семерджиов, 1873): **Нещастникъ** с. м. несчастный: ... *Тежко ми азъ нещастникъ!* **Э. Г.** 29 (с. 1403).

5. Една малка част от илюстративните примери са ексцерпирани от „*лобългарената*“ *литература*:

а) „Чюдоситъ на Робенсына Крусо”- побългарена от И. Андреев, Цариград, 1849: **Витло** с. с. винтъ (син. бурма): гвоздіе, веригы, витлы, брънky. **РА.** 165 (с. 239).

б) „Бжднийтъ вечеръ на коледа” – побългарена от Павел Ст. Бобеков, Цариград, 1871:**Рахатъ***... с. м. 1) покой: ...*Тие да*

устава̀т на техната зе́ме, Та му ре́хатъ да ре́хатуватъ (Pour u vivre en paix). Бв. 40 (с. 2041).

6. В отделни случаи се наблюдават илюстративни текстове, взети от *Библията*, „*Рибния буквар*” на д-р Петър Берон и „*Землеописание*” на Неофит Бозвели.

7. В Речника намират място идуми, към които не е прикрепен илюстративен материал. Обикновено те са думи, извлечени от *Речника*, *прикрепен към Граматиката* на братя Цанкови, от *Българо-френския речник* на Иван Богорови от „*Chansons populaires bulgares inédites publiées et traduites*” на Дозон (Париж, 1875): **Зръ̀коли** с. мн. глаза. **Цанк.** (с. 785); **Озлѡбявамъ** гл. дл. озлѡбляю. **Бог.** (с.1472); **Снаха́** с. ж. **Снаши́ца**.

II. Цел и характер на илюстративния материал

1. Основната цел на илюстративния материал в Речника е да разкрие семантиката на тълкуваната дума: ум. зв. п. **Сна̀хо**, сноха: ...**Д.** 37, 7-9. (с. 2208).

III. Видове илюстративен материал

1. Наблюдават се *три вида илюстративен материал*:

а) *Примери-изречения от автори*, ексцерпирани от книжнината, например: **Жѣдностъ** с. ж. жажда: **Нѣ като глѣтна малко сокъ, смали щогодѣ жѣдността.** Р. А. 80 (с. 637).

б) *Примери от 1, 2 или 3 думи, или кратки обиходни изречения, характерни за употребата на тълкуваната дума*: **Есофа́гъ** = (греч.) – **пищепроводъ**. Л. Д. 1869 р. 87 (с. 614). **За́друга** с. ж. община: **Учителска задруга.** Л. Д. 1871 р. 180 (с. 673); **Затика́лка** с. ж. затычка, пробка: **Джрвѣна или гжбѣна затикалка.** Л. Д. 1876 р. 91 (с. 741).

в) *Примери цитати* от поезия, проза или драма: **Налѣ̀ж** гл. св. **Нали́вамъ** гл. дл. ... *Сички сърдѣца затуптяхъ Царя приближи, Сички очи се налѣ̀хъ Съ радостни сълзи.* Ваз. Изявление, 20 (с. 1316).

IV. Брой и ред на примерите

Илюстративният материал е най-голям по обем при многозначните думи (съществителни имена, прилагателни имена и глаголи), при думите с преносно значение и при служебните думи – предлози, съюзи и частици.

V. Форма, в която се дават илюстративните примери

Примерите от източниците са представени графически като един текст, който не е логически и смислово свързан. Те не са оформени като отделни абзаци, например: **Любавъ** пр. 1) любезны: *Носи, Тодорко, какво щеш, Сѣ ще `си мене либава.* Д. 47, 28-29. *Весело либаво позорище!* Гп. 8. (с. 1120, т. II).

VI. Библиографски данни

След всеки пример авторът подробно указва откъде е екскерпиран материалът.

VII. Грешки и неточности в илюстративния материал

В тази част се посочват неточности, допуснати от автора - например несъответствия между заглавната дума и употребената ѝ форма в контекст: **басма**: *Сумъ искиналь шестъ постели – басмалии.* М. 297 (вж. с. 60, т. I). **бадемъ** с. м.: *Заспала ми назли Гяна, Во неделя, во утрина, На постели бамбекарни, На перници копринени, Под јоргани бадемліи* М. 434 (вж. с.48, т. I). **байрактаръ**: *Остри сабѣи како секѣици, ... А байраци* (курс. мой) *како дробни облаци.* М. 96 (вж. с. 50, т. I).

В заключение се обобщава за илюстративния материал, че въпреки неговият голям обем, той остава едно от най-значителните достойнства на Речника, защото по-късно от него черпят примери не само български, но и чуждестранни лексикографи.

Глава III

В тази глава думите се анализират от гледна точка на принадлежността им към т.нар. части на речта. За всяка от тях се посочва конкретният брой в речника, а за тези от частите на речта, които принадлежат към категорията на изменяеми, са представени данни и за количественото разпределение на принадлежащите им граматически категории.

1. Частите на речта в Речника

Изменяеми части на речта

1.1. Съществително име

Анализира се спецификата му в Речника. Представят се количествени данни за него (44,4% [10959 на брой] от изброените общо 24669 думи в Речника. Посочват се денотатите, които те именува: **материални обекти**, заемащи място в пространството, например: *лица*: **Началникъ, Стъкларъ, Музикант(ин)ъ, Общинаръ, Наемателъ,** и др.; *животни*: **Лисѣца, Магаре**

(Магарé), Овца, Прасе, Пръчъ, и др.; *растения*: Липа, Люлекъ, Лукъ, Лале, Маслина, и др. ; *части на тялото*: Лицé, Окó, Нога, Носъ, Палець, и др.; *вещи*: Лажíца, Легéнь*, Паница, Очила, Ножница, и др.; *метали и минерали*: Метанъ, Олово, Платина, Руда, Срэбро, и др.; *места за живот и дейност*: Градъ, Селó, Кжща, Дóмъ, Оборъ, и др.; *географски обекти*: Македóния, Магарово (село), Марино-поле, Панега, Панагюриштей др.

Съществителните имена се характеризират и откъм **граматическите категории**, на които те са носител и изразител:

1. Род на съществителните имена

Съществителните имена са определени с бележка и за род, като използваният от автора квалификатор е **м.**, **ж.** или **с.** Булзь с. **м.** , Булка с. **ж.** , Връвище с. **с.**

Ако родът на думата търпи колебание, са отбелязани и двата рода, напр.: Студъс. **м.** Студъс. **ж.** холодъ, стужа с чл. **Студтъ** /Студа/ и Студтъга, мн. ч. **Студове** – холода: ...*От студъ кове клинци. Казватъ кога помръзне някой и си чюка з бы-тя.* Ч. 205; *Люта студъ.* *ib.* р. 40. *Стегната на суха студъ.* Зк. 124 и др. ; *Лойс. м. и с.ж.* , мн. только **Лоеве жирь**, сало; **Връсть** – с. **м.** и **ж.** 1) *возрасть: Неколку девойчина на `сите сватови пеютъ песни `секому прилични по вжрст-та (возрасть).* *М. р.* 520. *Въ тжж годинж той стигнж на мжжскы връсть.* *Р.* 31.

В Речника съществителните имена, класифицирани по категориалния признак род, са:

- от мъжки род 38,3 % (**4197**) от общия брой **10959** за трите рода;

- от женски род 36,0 % (**3949**) от общия брой **10959** за трите рода;

- от среден род 24,7 % (**2711**) от общия брой **10959** за трите рода.

2. Число на съществителните имена

Съществителните имена са представени в основната си форма – единствено число.

Формата за мн. ч. се дава обикновено при съществителни от м. и ср. р., напр.: **Класъ с. м.** съ членъ **Класътъ**, мн. **Класове** съ чл. **Класоветя** и **Класовете** 1) *колосъ...* **Пóле (Полé) с. с.** съ чл. **Полéто** мн. ч. **Поля, Полéта** 1) поле.

При съществителни, които имат повече от една форма за мн. ч., се посочват и останалите форми, напр.: **Дворъ** с. м. дворъ. **Двори**, **Дворе**, **Дворове** мн. ; **Клонъ** с. м. в твѣ, мн. **Клонове** и **Клоне** съ чл. **Клоне-тя**, а также като собир. **Клоне-то**.

Съществителните **pluralia tantum** са придружени от бел. мн., те са 1,00 % (102) от общия брой 10959 за трите рода: **Моринки** с. мн. ч. первые 12 дней августа мѣс.; **Обуца** **Обуца** с. с. мн. ч. обувь: *Колко обуца издира отъ каквѣ-то ягкж кожѣ и да сж направены*. Л. Д. 1869 р. 85. **Бабурци** с. мн. – ряженные въ день св. Богоявленія (6-января).

Съществителните имена от типа **singularia tantum** в Речника са малко на брой: съществителни, означаващи *абстрактни понятия*, които не могат да се мислят като множество, например: **Дѣтинство** – с. с. 1) дѣтство: *Зачто-то(самы-ты имь родители) не сж гы наглядвали и поправили въ дѣтинство-то имь*. Л. Д. 1869 р. 108. **Здравина** – с. ж. 1) здравье: *А пакъ колко душъ ся грыжятъ за здравинѣ-тѣ и сигурность-тѣ на тоя младъ момъкъ?* Л. Д. 1873 р. 181. **Врачовство** – с. с. колдовство: *На Янелии-тя занятіе-то е врачовство*. Ч. 160. **Златарство** – с. с. золотыхъ, д лъ мастерство: *Въ туй село – Панагюриште ся занимавать съ златарство и кожухарство*. Л. Д. 1870 р. 73. **Зжбарство** – с. с. зубное лечение.

3. Падеж

Звателна форма

При съществителните имена, употребени като обръщения, се посочва и звателната форма, напр.: **Мѡмне** зв. пад. отъ мома: *Тръбва, момне драга, Любовний огнь Отъ насъ вече да бѣга*. Ваз. М. Китка. 28. (с. 1234); **Снаха** с. ж. ... зв. п. **Снахо**, сноха: ... *Данините до две золве Китке кичеть, Дана вреватъ: „Скоро Дано, скоро снахо, Скоро снахо да си дойдешъ , Че ке нази тъга падне”*. В. 31.

4. Представяне на категорията *определеност*

При граматичната характеристика на съществителните е отделено място, макар и ненапълно последователно, и на членуването – специфична особеност на българската именна система, отличаваща я от останалите славянски езици. При едни съществителни е отбелязана членната форма само в ед. ч., а при други – в ед. и мн. ч., напр.: **Пръсть** с. м. съ чл. **Пръстътъ**, мн. ч.

Пръсте, собир. **Пръстето** палець, ум. **Пръстѣ** **Пръстѣнце** пальчикъ: *Като боли единъ-тъ пръстъ, така болжтъ и друтытъ*. Ч. 166; **Цвѣтъ** с. м. съ чл. **Цвѣтътъ** 1) цвѣтъ (единичное и собирателно) мн. ч. **Цвѣтове**, **Цвѣтець** ум. вѣточка съ цвѣткомъ: *Цутъ цутиле како ясеникъ*. М. 233. .. *И красный твой цвѣтець Подъ простотжъ вѣхне!* Л. Д. 74 р. 180;

В Речника на Дювернуа съществителните имена са многобройни и разнообразни по вид. С тях са названи (именувани) всички явления от сферата на човешкото познание. Въз основа на семантико-категориалната и формално-граматична специфика се открояват различни категориални типове съществителни имена – нарицателни (конкретни, абстрактни, събирателни, умалителни) и собствени съществителни имена, които в изследването са групирани на класове и подкласове. В количествено отношение нарицателните съществителни имена имат превес над собствените съществителни имена. В Речника те са и граматически охарактеризани откъм род, число, членуване, остатъци от падежни форми.

1.2. Прилагателно име

В изследването се характеризира откъм:

1.2.1. Структурно-семантични класове на *качествените прилагателни имена*.

В Речника качествените прилагателни имена може да бъдат класифицирани най-общо в следните структурно-семантични класове:

1.2.1.1. *За размер*: **Дрѣбень** **Дрѣбничъкъ**, **Голѣмъ** **Голѣмичъкъ**, **Високъ** **Височъкъ**, **юдъръ** **Едъръ** **юдаръ**, **Едричекъ**, **Малъкъ** и др. Примери: **Дрѣбень** пр. **Дрѣбничъкъ** ум.мелкій. *Дребны-ты жилицы*. Л. Д. 1869. 87.

1.2.1.2. *За цвят*: **Жлътъ**, **Жлът(е)нѣкъвъ**, **Зелѣнъ** **Зеленѣкавъ**, **Кафявъ**, **Црвѣнъ**, **Црнъ** **Црѣна** и **Црѣна**, **Червѣнъ**, **Чѣренъ**, **Бѣлъ** **Бѣличъкъ** и др. Примери: **Жлътъ** пр. желтый: *Азъ си ищжъ жѣлта дуля, Жѣлта дуля Никополска*. Д. 50, 44-45.

1.2.1.3. *За вкус*: **Сладъкъ**, **Солѣнъ** **Солѣничъкъ**, **Горчѣвъ**, **Кѣселъ** и др. Примери: **Сладъкъ** пр.1) сладкій: *Сладко, като*

медъ.Кп. 127.Сладки ся, сладки – добри ся за дръжене (крушите).
iv. Изикъ и сладка смукня. Бонч. 58.

1.2.1.4. За форма и вид:Сѹтень, Зръновъ, Зрънчасть, Равень, Пьлень, Голбглавъ и др. Примери: Сѹтень пр.мелкѹй: *Роса-та като ситень бисеръ*. Р. 26. *Сѹтен дъжд валѹ като маргарит*. Д. 67, 1.

1.2.2. Структурно-семантични класове на *относителните прилагателни имена*.

Тебиват:

1.2.2.1. За състав: Желъзень, Злѹтень, Дръвень, Книжбвень, Книженъ, Млъченъ, Вбденъ и др. Примери: Желъзень пр. желъзный: *Камени му бели дворови, Че шимширени му къщици. Желъзни му врати-ти, Сребърни му ключарки*. Д. 49, 30-33 (с. 622); Злѹтень пр. золотой, изъ золота сдѣланый, вызолоченый, позолоченый, блестящѹй: *Златнио гердан*. Д. 37, 14.

1.2.2.2. За произход: Вблски, Кбнни, Кокбши, Кбзешки, Кбнски, Лиляковъ, Лимонень, Липовъ, Лозевъ и др. Примери: Вблски пр. воловий: *Волска шия*. Пк. 46.

1.2.2.3. За принадлежност:Дъщерѹнски, Дбнкинъ, Жѹвковъ, Кѹкинъ, Пѣтровъ, Патрѹковъ, Свѹтовъ, Свекровъ, Мѹйчинъ, Свекръвинъ, Дядовъ, Сѣстринъ, Дбнкинъ, Блъгарски, Фрѣнски и др.Примери: Дъщерѹнски пр. дочерный. *Съ бащинъ грьжж за тебъ азъ ще придобьж твоьж-тж дъщеринскж любовь*. Р. 59. (с. 587).

1.2.3. Граматическа характеристика на прилагателните имена

В Речника прилагателното име е определено с граматична бележка *пр.* или *прилаг.* Заглавната дума е дадена в основната форма - м. р., ед. ч., нечленувана; към формите за ж. р. , ср. р. и мн. ч. липсват граматически квалификатори: **Благоприклбнень** пр. убѣдительный: *Уплакваше той жената и дъцата си съ най-умилителни и най-благоприклонни за съжеленѹе думы*. X. I, 37 (с. 103); **Беспбчетень** пр. безчестный: *Законъ забраня на стъкы войникъ да употрѣбьява срещу врага си беспбчетно оружѹе*. Р. 30 (с. 92).

Броят на прилагателните имена е **2563**. В количественоотношение те са на трето място - след

съществителните имена (10959) и глаголите (9854). Най-голям е броят на прилагателните имена с буква **П** – 314, последвани от прилагателните имена с букви **К** (287), **Н** (265), **С** (226) и т. н.

Прилагателните имена са анализирани по морфологични категории – род, число, определеност, степенуване, но непоследователно и системно са представени граматическите им характеристики. Разпознават се различните видове – притежателни, умалителни, производни, несклоняеми и сложни прилагателни имена. Авторът проявява заvidно майсторство при определянето на функцията им в речта (субстантивация на прилагателни имена, атрибутивна функция на някои съществителни имена).

1.3. Числително име

В труда се анализира откъм:

1.3.1. Граматическата характеристика на числителните имена.

В Речника са представени както числителни бройни имена, така и числителни редни (от 1 до 800). И тук, както и при представянето на съществителните имена, се наблюдава известна *непоследователност в граматическата им характеристика*.

1.3.1.1. Числителни бройни имена

Те се отбелязват с граматическата бележка **ч. кол.** Числителното бройно **Едѹнь** е представено *само с формата си за м. р. , липсват формите за ж. и ср. р.*, напр.: **Едѹнь ч. кол. одинѹ**. *Той си изпрѹга едина волеца че ме врѹга ази да орж . Д. 63. 18 – 19(с. 597)*. В отделни речникови статии се откриват неопределителното местоимение **Едѹнь** (с. 597) и прилагателното име **Едѹнь**, представено с умалителната му форма **Еднѹчѹкъ** ум. (с. 598).

Някои от числителните бройни със съответните им производни са представени в една речникова статия, напр.: **Чѹтире, Четиренá(д)есе(тъ), Четири(де)се(тъ); Шѹсть, Шес(т)нá(д)есетѹ, Шес(т)десѹтъ, Шѹстотинѹ; Сѹдемѹ, Седемнáйсе(тъ), Седемдесѹтъ, Сѹдемѹ стóтинѹ; Осемѹ, Осемнá(д)есе(тъ), Осемдесѹтъ, Осемстóтинѹ**, напр.: **Чѹтире Чѹтирь (Ц.) Чѹтери Чѹтари**, съ чл. **Четир(е)гѹ(хѹ)** числит. *Чѹтире: Прѹгледай кога ще ся падне коя да е отъ чѹтире-тѹхѹ мѹны на мѹсяца. Л. Д. 69 р. 39. Тамъ сж свжршиваха чѹтери*

каменити долини съ расталакъ. *ib.* 76 p. 133... **Четиренá(д)есе(тъ) Четирнáйсе(тъ)**, съ чл. **Четирнá(д)есетъ(хъ) Четирнáйсетъ(хъ)** четиринадцать: *Четырена(д)есять дни требувать доклъ буба-та ся пръобрази на пеперудж. Четúри(де)се(тъ)Четúрийсе(тъ)*, съ чл. **Четúри(де)сетъ(хъ) Четирий сетъ(хъ)** числит. сорокъ: *Не стигна 'е четирдесетъ, - карагроша. М. 139. Между нась нъма завистъ и умраза, защото сми сговорни щото съка ноць да пръспива съ тебе по една, докжтъ ся задоволимъ и четирыдесетът. .X. I, 170. Шадарвамъ сосъ четириесетъ чепа. М. 571. Не свири, Добри, не гради На свети на четирици. (День сорока мучениковъ 19-го Марта). Д. 11, 16-17...(с. 2550-2551);*

Числителни бройни за приблизителност

В Речника се откриват спорадично форми на числителни имена за приблизителност, представени са полуслято(с дефис) – **Трú-деветъ, Пет-шестúна, Печестúна=пет-шестúна:Трú-деветъ** числ. три-девятъ:*Коня жржитъ, во гора съ слушатъ, Гласъ му о'итъ три деветъ планиня. М. 142. Отбрале ми съ три-деветъ молчина, Кой отъ кжде юнакъ отъ юнакъ . М. 222.(с. 2372);Пет-шестúна см. печестúна (с. 1630);*

1.3.1.2.Числителни редни имена

Те се отбелязват с граматична бележка **числ. порядк. (и. ч.пор., пор.)**. Числителните редни **Втóри, Трéти, Трóби, Четвъртъ, Пéти** и техните производни са представени в *самостоятелни статии*, напр.:**Втóри Втóръ Втóрни** и. ч. пор. второй **Втóриятъ Втóрата Втóрото** второй , ая, ое изъ двухъ : *У девойки твоя мила сестра, Напред иде, втори синджир води. Д. 37, 19-20.*

Поместени са само прости и само сложни числителни имена, *липсват примери за съставни числителни именаи за дробни числителни имена*. И въпреки наличието на неточности, приносят на Дювернуа е в умелото и точно представяне на *фонетичните варианти и диалектните форми* на числителните имена.

1.4. Местоимение

Анализират се граматичните и семантичните особености на местоименията в Речника.

Дювернуапредставя всички видове местоимения – лични, притежателни, възвратни, показателни, въпросителни, относителни, неопределителни, отрицателни и обобщителни. Отбелязва ги с граматичната бележка *мъстоим.*, в отделни случаи

посочва и вида на местоимението. Представени са фонетичните им варианти и диалектните им форми. Доста обширно и пълно са разгледани показателните, притежателните и неопределителните местоимения.

1.5. Глагол

Чрез шест категориални класа Дювернуапредставя спецификата на глаголната лексика.

В изследването основните лексико-граматични разреди са анализирани чрез противопоставянията: **лични и безлични глаголи, възвратни и невъзвратни (обикновени) глаголи, производни и непроизводни глаголи, преходни и непреходни глаголи, едноактни и многоактни глаголи, пълнозначни и спомагателни глаголи.**

Като заглавна дума при личните глаголи е представена основната форма - 1 л., ед. ч., сег. вр., изявително наклонение: **Глѣдамъ, Блѣнувамъ, Боледувамъ, Вковж, Духнж, Мѣтнж, Вмѣстѣж, Бесѣж** и др. Освен в основната форма, макар и рядко, се наблюдават глаголи, представени с формата си за 2 л. (3 л.), ед. ч. (мн. ч.) в сегашно време, напр.: **Кааѣтъ** гл. дл. 3л. мн., см. казувамъ: *Както кааѣтъ хора-та*(с. 904); **Кае** 3л. ед., **Каешъ** 2л. ед. гл. дл. см. казувамъ: *Тудорка каи Ивану: „Ивани ле, либи ле. Мени мж мамж ни пуцж,хДиня пу вжнъ да одж”*(с.908);

Двувидовите глаголи, които имат форми за свършен и за несвършен вид, са разкрити най-напред чрез свършения си вид (*св., сов.*), а след това чрез несвършения (*дл. длительный*), в една статия:**Вградѣж**гл.св. **Вграждамъ** гл. дл. вдѣлываю: *Прѣсно сжбранните листе отъ чай пекатъ на голѣмы железни нажежени джски, или на желѣзни листе, които са враждатъ въ пещьта.* 3. 205. (с. 200);

Като заглавна дума при **безличните глаголи**е дадена формата за 3л., ед. ч., сег. вр., изявително наклонение с граматична бележка *безл.*, последвана от друга граматична бележка - *свършили или несвършен вид*:**Догрозѣ ми** гл. безл. св. **Догрозява ми** гл. безл. дл. *надоѣсть, надоѣдаѣтъ. Месечину, мила сестрице! Много ми е, сестру, дугрозилу! Още два дни ша си трае, ша си чекамъ; Аку не си виде Вжлкана девойка афъ мои сарае, Ша изгрее на небе-ту као люта оганъ, Та ша изгоре сите люде на земе-та!* Вв. 68 (с. 528); **Домирѣсва** гл. безл. дл. *пахнетъ: Щомъ*

домирисваше на звъроветъ тая масъ, бѣгаха та ся не виждаха прѣдъ очитъ ни. Х. II, 33 (с. 542).

Безличните глаголи в Речника са разнообразни по вид и може да се групират в семантични класове.

Изследвани са възвратните глаголи, производните глаголи, преходните и непреходните глаголи, простите и сложните глаголи, едноактните и многоактните глаголи, звукопродажателни глаголи, спомагателните глаголи *съм* и *ща* и неличните глаголни форми (минали страдателни причастия на -н).

В Речника глаголът, в количествено отношение и в съпоставителен план с останалите части на речта, е на *второ място* след съществителното име – 39, 9 % (**9854** на брой глаголи) от общия брой думи – **24669**, т. е. с 1105 по-малко на брой от съществителните имена (**10959**)

От направения анализ на глаголните форми, намерили място в „Словарь болгарскаго языка...”, може да се обобщи, че Дювернуа, макар и чужденец, много точно, вярно и пълно разкрива тяхното лексикално значение и формалните им особености (лични и безлични глаголи, възвратни и невъзвратни глаголи, преходни и непреходни глаголи). Авторът притежава езиковедски познания и умения да определя глаголните граматични категории (лице, число, време и вид на глагола), представя сполучливо личните глаголни форми. Тази изменяема част на речта той ексцерпира от многобройни и разнообразни източници и илюстрира богато с примери.

Не изменяеми части на речта

1.6. Наречие

В изследването то се анализира не само от страна на лексикалното и категориалното му значение, но и от страна на неговата синтактична функция.

В Речника наречията са отбелязани с граматичната бележка *нар.* Броят им е **842**. Те са на четвърто място по брой след съществителните имена (10959), глаголите (9854) и прилагателните имена (2563). Най-голям е броят на наречията, започващи с буква **Н** (155): **Наотзѣди нар.** наконѣцъ (с. 1327), **Нѣбрьзо нар.** наскоро (с. 1272), **Навсждѣ нар.** повсюду, вездѣ (с. 1280), **На ѳтдвора нар.** на дворѣ, наружу (с. 1327); последвани от наречията с буква **О** и **С** (79 и 77): **Отврѣдомъ Отврѣдъ нар.** со

всѣхъ сторонѣ, отовсюду (с. 1525), **Отвѣнка** нар. снаружи, извнѣ, со двора (с. 1527), **Сѣтнинка** нар. въ послѣдїй разѣ (с. 2152), **Свирешкѣта** нар. со свистомѣ, свистѣ (с. 2118), и едно-единствено наречіе с буква **Щ** (**Щѣственно** нар. естествено ... с. 2597).

Липсват наречія с буквата **Ц**, **Ю** и **Ж**. В процентно отношение те сѣставляват 3,41 % от общия брой думи в Речника.

Слабост на Речника е, че малък брой от наречіята в него са охарактеризирани откъм тяхната *семантика* (за време, място, начин, количество и степен, причина и цел): **Дѣка** 1) нар. *вопр.* гдѣ? *Дека седе сиракъ Проданъ?* М. 12.(с. 481); **Дѣто** 1) нар. *вопр.* гдѣ? *Чакай, Калинке, дѣто си трѣгнала?* Д. 41,47. (с. 494); **Тамъ Тѣмо Тѣмка Тѣмока** нар. *мѣста* 1) тамъ: *Там има явор под стѣна... Леша ми там заровѣте.* Д. 23, 35-40.(с. 2316-2317).

Наречіята са с разностранна граматическа характеристика, липсва последователност и системност при разкриването на граматическите им признаци. Само малка част от обстоятелствените наречія и местоименните наречія са охарактеризирани по вид (наречіе за време, наречіе за място, въпросително, неопределително, относително наречіе).

Превес в Речника имат определителните наречія за начин, за количество и степен. При наречіята за начин, които по произход се сѣотнасят към качествените прилагателни имена, се забелязва непоследователност при разкриване на тяхната сравнителна и превъзходна степен. Липсва нормативност при правописа на частиците **по-** и **най-**, изписвани при едни от наречіята полуслято, а при други - слято (и това е съвсем естествено, защото първият официален български правопис влиза в сила през 1899 г., т. е. четиринадесет години след появата на първия том на Речника (1885-1888).

Таблица 1. Местоименни наречія, включени в Речника

№	Местоименни наречія	За време	За място	За начин	За количество
1.	Въпросителни	Когá Когú	Кждѣ Дѣто Дѣка	Кáкъ	Кóлко
2.	Относителни	Когáто Когúто	Кждѣто Кждѣто	Кáкто	Кóлкото
3.	Неопределителни	Нѣкога Нѣкогажъ Нѣкоги	Нѣкждѣ Нѣйдѣ Нѣйде	Някакъ (си)	Нѣколко
4.	Отрицателни	Нúкога Нúкоги	Нúкждя Нúйдѣ	Нúкакъ	Нúчкумъ

		Нѣвга	Нѣдѣ Нѣдѣ Нѣгде Нѣде Нѣгдека		Нѣчки
5.	Обобщителни	Сѣкога Сѣкогажѣ Сѣкоги	Сѣкждѣ Насѣкждѣ Отѣ сѣкждѣ	Сѣкакѣ	Сѣчко
6.	Показателни	Нѣнѣ Тогá Тогáва Тогáсь Тогáва Тогáзь Тогáй Тогáзи Тогá Тогáи Тогá Тогáзи	Тѣка Тѣкѣ Тѣкана Тѣканкана Тáмѣ Тáмо Тáмка Тáмока	Такá Такó Инакѣ	Тóко Тóлко (Мак.) Тóлкова Тóлкози Тóлкосѣ Толковóто

1.7. Предлог

В Речника са поместени като заглавни думи прости и сложни предлози, като броят на простите предлози съществено превъзхожда броя на сложните. В самите речникови статии се откриват и предложни изрази. Обозначени са с граматичната бележка *предлогъ* /*предл.*: **До** предл. 1) до, у, подлѣ, возлѣ (сѣ), около: *Азѣ до вѣнчило сѣмѣ черница (До вѣнца и черница)* Р. 66. (*Самодиви сѣ хврѣкнѣли*) *И по цвѣтнѣ-те моравки До равнѣ-те ми полянки (т. е. по цвѣтуцимѣ лужайкамѣ въ далѣ гладкихъ полянѣ).* Д, 4, 10-11. *Тамѣ има явор под стѣна И до явора пещера* ив. 23, 25-36.

1.8. Съюз

Съюзите са една от най-трудните за лексикографска обработка категории на речта, защото голяма част от местоименията, наречията и частиците изпълняват функцията на съюзни думи. Затова в статиите при тях се откриват и съюзи. Сложните съюзи са включени в статиите на основните съюзи, но се забелязват и други, дадени самостоятелно.

Простият съчинителен съюз **А** е представен доста подробно, в 5 отделни речникови статии, от страница 1 до страница 3, като в първата статия е представен със своите три значения, употреби: **А** союзъ а 1) **при мѣстоименіяхъ личныхъ:** *На си-те куки ведрина, А на наша-ва облачно.* М. 13. *Азѣ щѣ легнѣ подѣ порти, А ти сѣ къци заключи.* Д. 35, 77-78. *Сека си даде златнио гердан, Та си купиша билѣ за глава, А я си дахом*

златни-те гривни Та сам купи́ла билъ за рожба Та сам роди́ла мъжко дѣтенце Д. 37, 14-18...2) **при противоположеніи отдѣльных членовъ предложенія:** *Останало Продане сираченце, Сжде с`майка, а безъ баща.* М. 12. *Коса имамъ дури до пояса, А клепала криля ласто`ички.* М. 181. *Везденъ деню коньѣ паситъ, А на вечеръ служба служитъ.* М. 183. *Момче одвай са разбудитъ, Ржце ми клаватъ въ пазу`а, А незнайтъ да ме полюбитъ.* М. 475. *Стъки се Стани чудеше И стъки Стана жалеше А по между си викахъ.* Д. 35, 43-45. *Безъ това училището не е училище, а чесалище.* Л. Д. 1869 р. 196. *Варай бабо стара майко! Што се е въ гора видело, А въ село да неси кажала.* В. 233...

Безспорна е заслугата на автора на Речника, съумял да посочи не само основната функция на съюзите – съединителна, противопоставителна, разделителна, но и да разкрие допълнителните техни значения и да ги представи с фонетичните им варианти.

1.9. Частица

В Речника се срещат различни по вид частици – въпросителни: **Али Аль, Зерь, Кад`да не, Ли**; отрицателни частици: **Не, Ни, Немой, Недѣй Недѣйте, Ми, Ки***; възклицателни частици: **Я, Ле Льо Леле**; диалектна частица **Ке**, служеща за образуване на бъдеще време, напр.: **Ке** диалектич. вм. ще, частица, образующая будущее; разделителни частици: **Когá-Когá, Кóю-Кóю**; Относителна частица **Кто и др.**

1.10. Междуметие

Междуметието е с бележките *междуметіе (межд.)* или *звукотподражаніе*. Разкрито е доста подробно, макар че то не притежава никакви морфологични категории. Представени са неговите функции в речта. В „Словарь болгарскаго языка...” се откриват едни от най-старите (първичните, същинските) междуметия - едносричните и двусричните: **Е!** межд. 1) *ну! Что е това? е! колко пары! твои ли сж?* Л. Д. 1873 р. 245. *Е, съ Богомъ. Ну, прощай!* Р. 154; **Бау-бау** звукотподражаніе лаю собаки: *Не выкатъ ли тя хошъ, не выкай бау-бау.* Сир.Ако не си куче, то и не лай.Ч.193.(с.62); **Иху Иху-хуИху-у** межд. употребляющееся при пляскъ или во время пьнья для выраженія сильнаго воодушевленія: *Тръгватъ да си отиватъ, по пжть-тъ ся пѣе, выка, крѣщи, свири и играе съ иху-у!* Ч. 67.

Глава IV

В тази глава се анализира лексиката откъм нейния произход – домашна и заета лексика.

1. Лексикални пластове в Речника

1.1. Лексиката откъм нейния произход

По произход думите в българския език са домашни и заети. Домашните думи възникват в българския език или са наследени от най-стари времена и по думите на Тодор Бояджиев „те са основната част на речника”, докато заетите думи разкриват връзките на нашия народ с близки или чужди народи (вж. Бояджиев 2002: 161).

1.1.1. Домашната лексика

В „Словарь болгарскаго языка...” на Дювернуа тя е представена от няколко пласта: *индоевропейска, общославянска (праславянска), тракийска, прабългарска, старобългарска.*

1.1.2. Заета лексика

1.1.2.1. Гръцки думи

Гръцките заемки са представени от *старогръцки думи и новогръцки думи*. За да се различават едни от други, авторът отбелязва само с бележка *греч.* старогръцките думи, а новогръцките с различни варианти: *новогареч., новогреч., съ нвгр., н. греч., н. гр.*: **Муцѹна** (*греч.* μουτσουνα=просωπιδамаска;... с. ж. 1) морда:...2) родъ раковинъ...3) хоботиъ... (с. 1252); **Калѹгеринѹ** **Калѹгерѹ** (*н. гр.* καλογερος) с. м. монахъ, инокъ... (с. 921) и др.

1.1.2.2. Лексика от турско-арабско-персийски произход

В Речника като турцизми авторът определя всички заемки от арабски и персийски, които са преминали в езика ни чрез посредничеството на турски. В сравнение с останалите чужди думи те са най-многобройни и графически са обозначени със звездичка (*). Турските думи са анализирани откъм принадлежност към частите на речта, от гледище на количеството и фреквентността им; обособени са в семантични групи.

1.1.2.3. Руски думи

Само една малка част от руските думи са охарактеризирани с бележка (*съ рус, рус.*): **Пройдоха** с. м. пройдоха (*съ рус.*): ... (с. 1937); **Бунтовщикѹ** с. м. (*рус.*): *Единъ челоуѹкъ бунтовщикѹ срѹцу царя си*. П. 30 (с. 173); **Разборѹ** с. м. 1) разумъ...2) разборѹ (въ *рус. см.*) (с. 1986-1987).

1.1.2.4. Френските думи в Речника са придружени от бележка *съ франц.* и са основно съществителни имена: **Балóтъ** (*съ франц. ballot*) – большой кусокъ, штука (*ткани, матеріи*)...(с. 55); **Бóнь** (*съ франц. bon*) с. м. билетъ къ платежу, облигація...(с. 134); **Кувѣрта** (*съ франц.*) с. ж. палуба: *Коломбъ все гядадь камъ западъ и џшли дни не слизаль отъ кувертж-тж.* Л. Д. 1873 р. 125 (с. 1064); **Тантѣла** с. ж. (*съ франц., въ словарь Иліева и Хранова р. 71, dentelle* – украиникъ, дантела, естѣ и въ тур.) кружено: *Харджеве (само отъ копринж и сърма исплетены тантелы).* Ч. 70 (с. 2319).

1.1.2.5. Немски думи

И съвсем естествено е присъствието на немска лексика в Речника да е спорадично: **Щивáль** с. м. мн. **Щивáле**, ум. **Щивáлче**, *съ нъм. Stiefel*, ботинка: *Бѣли копринени щивале.* З. 242(с. 2598); **Пахáръ** (*нъм. Becher, ...*) с. м. кубокъ: *До тжѣ таблж имаше 4-ре пахари отъ сребро извжтре позлатени.* Л. Д. 1874 р. 241. *Тъвичкы съсъ два стьклены пахары.* Ч. 53 (с. 1608).

1.1.2.6. Италиански думи

Италианските думи са представени с бел. *ит., итал., италъян.* и са *девет съществителни имена и едно наречие (Аламбрацѣ):* **Кóнте** (*ит. и рум. conte – графъ*) с. с. щеголь, франтъ...(с. 1012); **Капелúна** (*итал. capellino*) с. ж. дамская шляпа. Л. Д. 1875 р. 29 (с. 932); **Карлúно** (*итал.*) с. м. паяць...(с. 939); **Мóстра** (*итал. mostra*) с. ж. образецъ, абразчики...(с. 1238); **Бастóнче** (*съ итал.*) – тросточка...(с. 61); **Рúзикъ** с. м. *съ итал. счастье: Нани ми синко, сираче! Кога си ризикъ немало, Майка-та да те изгледатъ.* М. 20... (с. 2054) и др.

1.1.2.7. Английски думи

В Речника липсват английски думи, защото английското лексикално влияние се усеща едва след Втората световна война и продължава до днес (вж. Бояджиев 2002: 188), а Речникът се появява през 1885-1889 г. и това е причината да няма подобен род лексика в него.

1.1.2.8. Заемки от други езици

Наблюдават се заемки от румънски език - **Карúца** (*рум.*) с. ж. теляга, повозка(с. 939); **Кастрóнь** (*румын.*) с. м. кастрюля (с. 941); **Катúнинъ** (*румын. Satuni, поселоць, деревушка?*) с. м. цыганъ (с. 944) и др.

Глава V

Тук се анализира диалектната лексика, архаичната лексика, простонародната лексика, терминологичната лексика и емоционалнопроявената лексика и фразеологичните словосъчетания, зафиксирани в Речника.

1. Лексиката в Речника откъм функционалните ѝ разслоения

В Речника тя се анализира откъм социални сфери на употреба(общоупотребима лексика и ограничено употребима лексика; диалектна лексика от западните и източните говори и терминологична лексика), а откъм актуалност и употреба на думите се наблюдават остарели думи (архаична лексика), просторечна лексика и новопоявили се думи (неологизми). Експресивнонеутралната лексика обхваща по-голямата част от думите в Речника, с изключение на междуметията и звукоподражанията. Срещат се случаи на експресивнопроявена лексика, съдържаща положителен или отрицателен експресивно-емоционален заряд.

1.1. Диалектна лексика

Авторът представя думите като диалектни с помощта на квалификаторите *диалектически/ диалект./ диалектич.:* **Гвѣчѣж Гвѣцѣмъ** (*диалектически* в м. дѣвкамъ дѣвчѣж) *гл. дл. жую: Чегато съ чюжды усты гваче. Казвать томува, кому-то ся не иска да яде, а яде. Ч. 239... (с. 344); Кѹкѣнѣ* пр. домашній: *Тест-отъканить зет-отъ со невѣста-та и кукъни-те на гости. М. р. 516. (диалект. в м. кжщѣнѣ) (с. 1065); Кукѣовѣнѣ* пр. домашній: *Тога съ даваѣтъ отъ стжрната отъ зет-отъ десѣтъ гроше`и, и дарови-те за кукльовните невѣстински. М. р.515.*

1.1.1. Лексика в зависимост от диалектната област

Представената в Речника лексика се анализира откъм принадлежност към източното или и западното българско наречие.

1.1.1.1. Западнобългарската лексика авторът квалифицира с маркерите *зап. болг., западн.болг., западноболгарско* и *з.болг.:* **Онѣ, Она, Оно**, мн. **Онѹ, Онѣмѣст.**, служащее для обозначения 3-го лица, *въ западныхъ болг. говорахъ и въ Макед. онѣ, она, оно* (тоже что и той, тя, то); **Обручѣ** с. м. *зап.болг. обручѣ: Железни су обручи турали. Пс. XI р. 132. (ср. обржчѣ). (с. 1148);*

1.1.1.1.1. Думи от македонски говори

В Речника преобладават глаголите с характерното за тях окончание за 1л., ед ч., сег. вр. – **амъ: Заорж Забрамъ** (Мак.)...(с. 708); **Издарж Издървамъ** (Мак.)... (с. 818); **Изметж Измѣтамъ** (Мак.)...(с.832); **Исчѣрпж Исчърпамъ** (Мак.)...гл.св. (с.899); **Кѣнамъ** гл.дл. (Макед.)...(с.963) и др.

1.2. В Речника се наблюдава архаична, простонародна, терминологична и експресивнопроявена лексика, лексика от областта на художествената литература и публицистиката. Срещат се многобройни епитети (художествени определения), характеризиращи лица, предмети, животни и растения: **Бѣлканкаэпитетъ деvушки**: Намериль Ганка Бѣлканка. М. 76 (с. 82), **Берѡвкаэп. деvушки**: Собрале ми сѣ, набрале `Си-те девойки Берѡвки. М. 425. (с. 89), **Брѣждолянка эпит. деvушки**: Море моме Б`рждоланке! Брала е мома б`ршлѣнѣ. В. 151.(с.155); **Горюшка** с. ж. *эпитетъ вороны*: Пивѣ, пивѣ, горюшке! Дѣ си была, Врѣнушке? Ч. 279. (с. 390), Длѣгюклюнѣ эпит. ворона: длѣгюклюни гарване. З. 362. (с. 513); **Димишкя***(*dimechqi, dimichqi, adj. p. DEdamas, etlamedeDamas*) *эп. сабли по дамасскому клинку*: Ми истѣргна сабя димишкя, Му ѣ пре`ече кралю добра глава. М. 49 р. 59.

1.3. Фразеологични словосъчетания (фразеологизми) в Речника

Фразеологичните словосъчетания не се откриват като заглавни думи и това е съвсем естествено, защото Речникът по характер не е фразеологичен. Те са част от речниковата статия и намират място в нея извън заглавните думи.

Анализът на представените типове фразеологизми сочи, че най-продуктивните типове фразеологични словосъчетания са със следната структура: *глагол, местоимение и съществително име; глагол и съществително име; глагол, предлог и съществително име* - **Набѣри ми са срѣце**, сгараю желаниѣмъ...(с. 1272); **Носать ма вихритѣ** меня мчатѣ вихри...(с. 1420); **Отвѣря ми са ищѣхѣвѣ** см. у меня возбуждается аппетитѣ, желаниѣ:... (с. 1525); **Лѣпамъ мѣхите** бездѣльничая...(с. 1100); **Обѣрамъ си крушитѣ** убираюсь...(с. 1432) и др.

Глава VI

Обект на проучване в нея са многозначните думи, синонимите, антонимите, омонимите и паронимите. Представят се числови данни за броя на синонимите и автонимите.Проследяват

се различните по вид речникови единици. Във втората част на главата се представят и особености в правописа на Речника.

1. Формални и семантични отношения между лексикалните единици

Формалните и семантичните отношения между лексикалните единици в Речника се анализират като отношения, основаващи се на *тъждество*, на *близост* или *противоположност*, в резултат на които възникват лексикалните явления *омонимия*, *паронимия*, *синонимия* и *антонимия*.

1.1. Многозначност

В речниковите статии значенията на думите са подредени в определена система, като на първо място се разкрива прякото (основното) значение на думата и след това – преносното значение, употребата на думата в речта и нейната фразеологическа съчетаемост.

Откриват се еднични примери за *верижна полисемия*. Последователно един от друг например са мотивирани алолексите (основна семасиологична единица) на многозначната дума **Глава́**, представени в конкретни употреби, напр.: **Глава́** с. ж. **Глави́ца** ум. 1) глава... **мжжка глава** мъжчина... **добра глава** добродушие... **бъла глава** старостъ (почтително)... **стара глава** (презрително)... **дебела глава** порицание... **вита глава** употр. о своенравныхъ и упорныхъ людяхъ...(с. 353).

Най-често се наблюдава мотивиране на производните лексико-семантически алолекси от основния, т. е. наличие *нарадиална полисемия* (*паралелна производност*). Това явление най-ярко е представено при думите с висока полисемия (повече от 10 значения): **По** предлогъ (17 значения), **Тегльж** гл. св. (15 значения), **Глава́** с. ж. (13 значения) и др.

1.2. Синонимия

В Речника най-голям е броят на синонимите *съществителни имена* (около **250** на брой), следвани от синонимите *глаголи* (около **57** на брой), синонимите *прилагателни имена* и синонимите *наречия*. С по **един** пример са представени синонимите *числителни имена*, синонимите *местоимения* и синонимите *предлози*.

Анализирани са относителните синоними, експресивните синоними, териториално ограничени (диалектни) синоними,

синоними от турско-арабско-персийски произход, енокоренните синоними и фразеологичните синоними.

Синоними глаголи

№	Глаголи от Речника	Синоними	Страница
1.	Барамъ Бар`вамъ	син. Пипамъ	с. 57
2.	Врѣжж	син. Вгльбнж	с. 277
3.	Входж гл. св. Вхаждамъ гл. дл.	син. влезж, влизамъ	с. 308
4.	Въспрімж	син. Наемнж	с. 326
5.	Глезж	син. Галж	с. 363

Синоними наречия

1.	Велегласно	син. високо	с. 209
2.	На готово	син. бадехава	с. 399
3.	Кждѣ I нар.	син. дѣ	с. 1086
4.	Мно́жимъ	син. много пжти	с. 1227
5.	Нѣкни Макед.нар.	син. одевѣ	с. 1385

1.3. Антонимия

Антонимията в Речника се проявява най-широко при изменяемите части на речта (глаголи, прилагателни имена и съществителни имена) и по-рядко при неизменяемите (наречията). Авторът *не използва антонимна дефиниция за тълкуване лексикалното значение на думата*, а прибъгва до употребата само на един антоним, разкриващ противоположното значение на заглавната дума в речниковата статия. Анализът на антонимите, поместени в Речника от словообразователна (структурна) гледна точка установи, че присъстват и *разнокоренни*, и *енокоренни антоними*.

Разнокоренни антоними съществителни имена

№	Съществителни имена от Речника	Антоними	Страница
1.	Горница	<i>против.</i> Дълница	с. 389
2.	Гражданинъ	<i>против.</i> Селенинъ	с. 403
3.	Дѣльникъ	<i>против.</i> Празникъ	с. 483
4.	Дълница	<i>против.</i> Горница	с. 540
5.	Лѣтвище	<i>против.</i> Зимвище	с. 1116
6.	Опала	<i>против.</i> Милостина	с. 1490

Енокоренни антоними глаголи

№	Глаголи от Речника	Антоними	Страница
1.	За-ключж	<i>против.</i> От-ключж	с. 685
2.	До-пратж	<i>против.</i> От-пратж	с. 547
3.	От-качж	<i>против.</i> За-качж	с. 1537
4.	От-клѣчж	<i>против.</i> За-ключчамъ	с. 1537

5.	От-л ^у нѣж	<i>против.</i> За-хл ^у нѣж	с. 1543
6.	От-любѣж	<i>против.</i> За-любѣж	с. 1543
7.	От-люлѣж	<i>против.</i> За-люлѣж	с. 1543
8.	От-п ^и шѣж	<i>против.</i> За-п ^и шѣж	с. 1548
9.	От-т ^у лѣж	<i>против.</i> За-т ^у лѣж	с. 1562
10.	От-т ^у рѣж	<i>против.</i> При-т ^у рѣж	с. 1562

1.4. Омонимия

Като заглавна дума в речниковата статия омонимите се откриват поставени едни под други и *нямат цифрово обозначение* (индекси), както е прието днес в тълковните речници. Това са предимно *двойки лексеми омоними* и по-рядко единични примери на *тройни омонимични съвпадения*.

1. Същински омоними

1.1. В Речника превес имат *същинските пълни омоними* (лексеми *от един и същи лексико-граматически клас* и съвпадащи изцяло по звукова форма): **Живинá** с. ж. *животное* – **Живинá** с. ж. *живость* (с. 627);

1.2. Същински непълни омоними (лексеми, съвпадащи по форма само в част от формалните си алолекси, и са от *различни лексико-граматически класове*). В Речника се откриват и двойни, и тройни омонимични съвпадения на думите: *Двойни съвпадения на думите*: **Пръстенъ** *пр.* глиняный – **Пръстенъ** с. м. перстень (с. 1962); **Рбсенъ** *пр.* росистый – **Рбсенъ** с. м. название пахнущей травы (с.); **Синь** с. м. сынъ – **Синь** *прил.* синий (с. 2159-2160); **Сладко** с.с. варенье – **Сладко** *нар.* сладко; **Май** *нар.* почти, нѣсколко – **Май** с. м. Май (мѣсець). *Тройни съвпадения на думите*: **Елá** *нар.* (ѣлановогареч.) – **Елá** *союз* (ср. ала) -**Елá** с. ж. ель (с. 604); **Ед^инъ** *мьст. неопред.* одинъ, нѣкій, нѣкоторый – **Ед^инъ** ч. кол. одинъ – **Ед^инъ** *пр.* единственный (с. 597-598).

2. Несъщински омоними

2.1. Омографи (графични омоними)

В Речника са представени лексеми, *различаващи се само по мястото на ударението си*, докато фонемният им състав е *напълно еднакъв*. Това са предимно *двойките лексеми*: **Л^уча** с. ж. цѣль – **Л^учáс** ж. лучъ (син. заря) (с. 1141); **Парá*** с. ж. *серебряная монета въ стоимости ½ сант., сороковая часть „гроша”* – **Пáра** с. ж. паръ (с. 1598-1599); **Пол^ица** с. ж. полка, полочка – **Пóлица** с. ж. вексель (с. 1748); **Б^уза** с. ж. щека – **Б^узá***с. ж. грязь, подонки

(особенно винные) (с.); **Грѣница** с. ж. граница – **Гранѣца** с. ж. родъ дуба (с. 405); **Покровъ** с. м. крыша – **Покрѡвъ** с. м. покровъ (на мертваго) (с. 1742) и др.

1.5. Паронимия

1.5.1. Пароними с общ етимологичен произход

В Речника тези пароними са с един и същи корен, което ги прави семантично родствени. Намират се на различни страници в „Словарь болгарскаго языка...”, напр.: **Книженъ** пр. книжный (с. 987) – **Книжовень** пр. ученый, грамотный (с. 988); **Бѣлѣжка** с. ж. значокъ, примѣта (с. 80) – **Забѣлѣжка** с. ж. примѣчаніе, замѣтка (с.644).

1.5.2. Пароними с различен етимологичен произход

В Речника това са близкозвучащи думи, чието звуково и структурно сближаване е резултат от случайно комбиниране на фонемите: **Прорѡкъ** с. м. пророкъ (с. 1946) и **Порѡкъ** с. м. порокъ (с. 1782); **Прѣговоръ** с. м. повторене урока (с. 1841) и **Прѣдговоръ** с. м. предислове (с. 1846); **Сурвѣтка** с. ж. вѣтка кизиля (с. 2280) – **Суровѣтка** с. ж. сыворотка (с. 2281) и др.

2. За правописа на Речника

В тази част се правят наблюдения и изводи за правописните особености на Речника. В основни линии той е етимологически. Забелязва се конкуренция на архаични, диалектни и книжовни форми, с превес на съвременните (за тогавашното време) изговорни и правописни варианти. Макар че графиката на буквите е етимологическа, тя днес не затруднява читателя да осмисли вярно думата и да интерпретира правилно текста.

В изследването се анализират гласните в съвременния български книжовен език и буквените им съответствия в Речника. Паралелно с тях се проследява писменото отразяване на някои звукови промени и редувания (фонетични и исторически) - преглас на променливо ъ (т.е. редуването а~е), групите -ър/-ръ- и -ъл/-ль-и др. Представят се и данни за броя на речниковите статии – общо **17 608**.

Глава VII

Наблюдения и изводи

С изпълнението на основната цел на изследването – всестранно анализиране на първия завършен тълковен речник на българския език – „Словарь болгарского языка ...” на московския професор славист Александър Лвович Дювернуа, крайно непълните и повърхностни досега данни за Речника в езиковедската ни литература вече може да бъдат допълнени с нови негови особености. Така в резултат на използваните изследователски методи и подходи (семасиологичен и ономасиологичен) Речникът е подробно и прецизно анализиран както от съдържателна гледна точка, така и в композиционно и типологично отношение.

Извършено е обстойно изследване на структурата на Речника. Анализът на поместените в него 9 свитъка с речникови материали предоставя информация за лексиката - кои начални букви съдържа и от коя до коя от страниците обхваща.

Детайлно в труда е анализирана структурата на речниковата статия с всички нейни атрибути - заглавна дума, квалификатори, етимологически бележки, начин на предаване на семантиката, илюстративен материал, като тази подробна информация ще даде възможност да се обогатят досегашните данни в това отношение.

За пръв път изключително подробно се анализират особеностите на всяка една от десетте части на речта – *съществително име, прилагателно име, числително име, местоимение, глагол, наречие, предлог, съюз, частица, междуметие*. Изследването установява, че някои от тях, принадлежащи към изменяемите части, авторите представят разностилно от гледна точка на отделни компоненти от граматическата характеристика, т. е. в отделни случаи липсва последователност и системност – приемаме този факт за естествен предвид обстоятелството, че след втората свезка на Речника върху всички останали работят различни учени: П. Лавров, В. Щепкин, Б. Ляпунов, участвие като консултант, включително и при поставянето на ударенията, взема Тодор Влайков, технически участие в работата по Речника (обработка думите с начална буква **Е** и част от думите със **З**) взема дори съпругата на Дювернуа – Хенриета, след неговата смърт.

Като метод, сред всички, използвани в изследването, се прилага и статистическият метод. Употребата му цели да се получат

конкретни числови данни – за броя на лексикалните единици в Речника, за разпределението им по части на речта, за принадлежността им към граматически родове и числа, както и за получаване на голям брой числови данни от друг характер. Тези статистически данни показват, че Речникът съдържа **24669** думи, като от тях най-голям е броят на **съществителните имена** – **10959** (най-голям е броят им с буква **П** – **1462**, а най-малък - с буква **ж** – **11**); по численост следват **глаголите** – **9854** (най-голям е броят им с буквата **П**, а най-малък – с буквата **Ю** – **3**); **прилагателните имена** – **2563** (най-голям е броят им с буква **П** – **314**, а най-малък – с буквите **Ю, ж** – **6**); **наречия** – **842** (най-голям е броят им с буква **Н**, най-малък – с буквите **Ф, Щ** – **1**; липсват наречия в речниковите статии с буквите **Ц, Ю** и **ж**); **съюзи** – **121** (най-голям е броят им с буква **К** – **21**, а най-малък - с буквите **С, У, Х, Щ, Ю** – **1**; липсват съюзи с буквите **Б, В, Ж, Л, Р, Ц, Ш, ж**); **местоимения** – **97** (най-голям е броят им с буквата – **К**, а с най-малък брой - с буквите **А, Б, Щ** – **1**; липсват местоимения с буквите **Г, Д, Ж, З, Л, П, Р, У, Ф, Х, Ц, Ш, Ю, ж**); **междуметия** – **91** (най-голям е броят им с буквата **Е**, с най-малък брой – с буквите **П, Щ, Я** – **1**; липсват междуметия с буквите **Ж, З, И, Р, С, Ф, Щ, Ю, ж**); **предлози** – **74** (най-голям е броят им с буква **Д** – **15**, най-малък брой – с буквите **Б, В, М, У** – **1**; липсват предлози с буквите **А, Г, Е, Ж, Л, Р, Т, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ю, Я, ж**); **числителни имена** – **42** (най-голям е броят им с буква **Д**, най-малък е броят им с буквите **Б, В, Н**; липсват числителни имена с буквите **А, Г, Ж, З, И, К, Л, М, Р, У, Ф, Х, Ц, Щ, Ю, Я, ж**); **частици** – **26** (най-голям е броят им с буквата **К** – **9**, най-малък брой с буквите **А, Б, З, П, Т, Х, Я** – **1**; липсват частици с буквите **В, Г, Д, Е, Ж, И, О, Р, С, У, Ф, Ц, Ч, Ш, Щ, Ю, ж**).

Броят на съществителните имена е **10959**, като разпределението им по граматически родове е следното: от **м. р.** са **4197**, от **ж. р.** - **3949**, от **ср. р.** - **2711**; *pluralia tantum* - **102**. Разпределението им по *азбучен ред* и по категориалните признаци *род* и *число* е следното:

1. Броят на съществителните имена с буква **А** е **130**, в **м. р.** - **84**, в **ж. р.** – **35** и в **ср. р.** – **11**, *pluralia tantum* – **0**.

2. Броят на съществителните имена с буква **Б** е 565, в м. р. – 239, в ж. р. – 220 и в ср. р. – 101, pluralia tantum – 5.
3. Броят на съществителните имена с буква **В** е 424, в м. р. – 149, в ж. р. – 190 и в ср. р. – 81, pluralia tantum – 4.
4. Броят на съществителните имена с буква **Г** е 940, в м. р. – 177, в ж. р. – 166 и в ср. р. – 591, pluralia tantum – 6.
5. Броят на съществителните имена с буква **Д** е 495, в м. р. – 222, в ж. р. – 186 и в ср. р. – 85, pluralia tantum – 2.
6. Броят на съществителните имена с буква **Е** е 130, в м. р. – 63, в ж. р. – 37 и в ср. р. – 30, pluralia tantum – 0.
7. Броят на съществителните имена с буква **Ж** е 136, в м. р. – 29, в ж. р. – 66 и в ср. р. – 41, pluralia tantum – 0.
8. Броят на съществителните имена с буква **З** е 368, в м. р. – 129, в ж. р. – 132 и в ср. р. – 102, pluralia tantum – 5.
9. Броят на съществителните имена с буква **И** е 254, в м. р. – 114, в ж. р. – 51 и в ср. р. – 89, pluralia tantum – 0.
10. Броят на съществителните имена с буква **К** е 1296, в м. р. – 613, в ж. р. – 417 и в ср. р. – 250, pluralia tantum – 16.
11. Броят на съществителните имена с буква **Л** е 365, в м. р. – 114, в ж. р. – 175 и в ср. р. – 74, pluralia tantum – 2.
12. Броят на съществителните имена с буква **М** е 710, в м. р. – 275, в ж. р. – 285 и в ср. р. – 145, pluralia tantum – 5.
13. Броят на съществителните имена с буква **Н** е 447, в м. р. – 130, в ж. р. – 167 и в ср. р. – 140, pluralia tantum – 10.
14. Броят на съществителните имена с буква **О** е 392, в м. р. – 133, в ж. р. – 133 и в ср. р. – 111, pluralia tantum – 15.
15. Броят на съществителните имена с буква **П** е 1462, в м. р. – 574, в ж. р. – 579 и в ср. р. – 290, pluralia tantum – 19.
16. Броят на съществителните имена с буква **Р** е 340, в м. р. – 119, в ж. р. – 143 и в ср. р. – 75, pluralia tantum – 3.
17. Броят на съществителните имена с буква **С** е 897, в м. р. – 363, в ж. р. – 358 и в ср. р. – 175, pluralia tantum – 1.
18. Броят на съществителните имена с буква **Т** е 448, в м. р. – 187, в ж. р. – 180 и в ср. р. – 80, pluralia tantum – 1.
19. Броят на съществителните имена с буква **У** е 141, в м. р. – 48, в ж. р. – 62 и в ср. р. – 28, pluralia tantum – 3.
20. Броят на съществителните имена с буква **Ф** е 74, в м. р. – 30, в ж. р. – 31 и в ср. р. – 12, pluralia tantum – 1.

21. Броят на съществителните имена с буква **Х** е 204, в м. р. – 108, в ж. р. – 66 и в ср. р. – 29, *pluralia tantum* – 1.
22. Броят на съществителните имена с буква **Ц** е 86, в м. р. – 27, в ж. р. – 38 и в ср. р. – 20, *pluralia tantum* – 1.
23. Броят на съществителните имена с буква **Ч** е 336, в м. р. – 135, в ж. р. – 125 и в ср. р. – 75, *pluralia tantum* – 1.
24. Броят на съществителните имена с буква **Ш** е 162, в м. р. – 64, в ж. р. – 61 и в ср. р. – 37, *pluralia tantum* – 0.
25. Броят на съществителните имена с буква **Щ** е 39, в м. р. – 20, в ж. р. – 11 и в ср. р. – 7, *pluralia tantum* – 1.
26. Броят на съществителните имена с буква **Ю** е 27, в м. р. – 14, в ж. р. – 4 и в ср. р. – 9, *pluralia tantum* – 0.
27. Броят на съществителните имена с буква **Я** е 80, в м. р. – 31, в ж. р. – 30 и в ср. р. – 19, *pluralia tantum* – 0.
28. Броят на съществителните имена с буква **Ж** е 11, в м. р. – 6, в ж. р. – 1 и в ср. р. – 4, *pluralia tantum* – 0.

Установява се броят на речниковите статии – **17608**. Най-много са те с буква **П** – 2989, буква **К** – 1635, буква **С** – 1401, буква **Н** – 1222, буква **О** – 1133, буква **З** – 918, буква **М** – 847, буква **И** – 798, буква **Д** – 776, буква **Б** – 764, буква **В** – 737, буква **Р** – 704, буква **Т** – 568, буква **Г** – 529, буква **Л** – 467, **У** – 396, буква **Ч** – 360, буква **Х** – 262, буква **А** – 192, буква **Е** – 187, буква **Ш** – 185, буква **Ж** – 176, буква **Ц** – 106, буква **Я** – 91, буква **Ф** – 71, буква **Щ** – 51, буква **Ю** – 24, буква **ж** – 19.

Проучването представя в табличен вид сведения за началната и финалната заглавна дума. Думите са подредени по азбучен ред. Буквите в Речника са 28 на брой, като липсват думи с букви **й** и **ь** в началословна позиция.

В изследването се проучват формално-семантичните отношения (синонимия, антонимия, омонимия, паронимия), в които встъпват помежду си лексикалните единици в Речника на основата на външната и вътрешната си форма. Тези формални и семантични отношения са онагледени с числови данни и таблици.

Подлагат се на анализ лексикалните единици откъм произход и функционално им разслоение. В Речника домашната лексика е засвидетелствана от няколко пласта (индоевропейска, праславянска, тракийска, прабългарска, старобългарска). Руският учен, като че избягва да помества чужда лексика и това проличава от малкото на брой думи от френски, немски и италиански произход. Липсва в Речника лексика от английски и отсъствието ѝ приемаме за закономерно предвид, от една страна – източниците, от които е ексцерпиран материалът за Речника, а от друга – времето на навлизане на английски заемки в българския. В труда се анализира и диалектната, архаичната, простонародната и експресивнопроявената лексика.

Речникът изобилства от изключително много на брой епитети, приписващи признаци, качества и свойства на лица, животни и предмети.

Обект на изследване в труда са и фразеологичните словосъчетания, които, макар че не се откриват като заглавна дума, са част от някои речникови статии. Анализът на представените типове фразеологизми сочи, че най-продуктивните типове са със следната структура: **глагол, местоимение и съществително име; глагол и съществително име; глагол, предлог и съществително име**. По стилова и речева характеристика са налице разговорни, диалектни и просторечни фраземи.

В изследването се прави опит да се анализира буквеното съответствие на шестте гласни в съвременния български книжовен език в Речника на Ал. Дювернуа. Проследени са някои звукови промени и редувания (фонетични и исторически). Правописът на думите е етимологически, като превес имат съвременните (откъм времето на съставянето на Речника) изговорни и граматични форми спрямо архаичните и диалектните.

В изследването се представят нови, неизвестни досега факти, свързани с личността и живота на Александър Лвович Дювернуа.

В заключение може да се обобщи, че направеното изследване освен че дава подробни данни от практико-приложен характер за Речника, може да подпомогне в научен и практически аспект подобни бъдещи изследвания на други наши речници по това време.

Библиография **за използваната в автореферата литература**

БАН 1986: Въпроси на съвременната българска лексикология и лексикография. С., 1986.

БАН 1993: Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология. С., 1993.

БАН 1993: Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 1. Фонетика. С., 1993.

БЕР 1971 - 2017: Български етимологичен речник. София: Издателство на Българската академия на науката (Т. 1 – 1971, Т. 2 – 1979, Т. 3 – 1986); София: академично издателство „Проф. Марин Дринов”(Т. 4 – 1995, Т. 5 – 1996, Т. 6 – 2002, Т. 7 – 2010, Т. 8 – 2017).

Бояджиев 1986:Т. Бояджиев. Българска лексикология.С., 1986.

Бояджиев, Куцаров, Пенчев 1998: Бояджиев, Т., Ив. Куцаров, Йор. Пенчев. Съвременен български език. Фонетика. Лексикология. Словообразуване. Морфология. Синтаксис. С., 1998

Бояджиев 2002: Т. Бояджиев. Българска лексикология.С., 2002.

Брокгаузь, Ефронъ 1893: Ф. А. Брокгаузь, И. А. Ефронъ. Энциклопедический словарь, С.-Петербургъ, Т. XI, Домиции – Евреинова, 1893, с. 365-366.

Брокгаузь, Ефронъ 1907-1909: Ф. А. Брокгаузь, И. А. Ефронъ. Малый энциклопедический словарь, Санкт-Петербургъ, Т. 1, Выпускъ 2, 1907-1909.

Викторова 1981: К. Викторова. Към въпроса за антонимията. – В: Български език, 1981, кн. 5.

Вътов 1995: В. Вътов. Фонетика и лексикология на българския език. В. Търново, 1995, с. 382-441; 404-406.

Вътов 1998: В. Вътов. Лексикология на българския език. Лексемика. Ономастика. Фразеология. Лексикография. Изд. „Абагар”. Велико Търново, 1998.

Вътов 2015: В. Вътов. Лексикология и фразеология на българския език (Лексемика. Семантика, Фраземика, Ономика, Лексикография). Велико Търнов, 2015.

Гальперин 1969: И. Р. Гальперин. Принципы составления большого англо-русского словаря. Филологические науки. 1969, кн. 5, с. 102.

Георгиев, Русинов 1979: Георгиев, Ст., Р. Русинов. Учебник по лексикология на българския език. С., 1979.

Гочев 1989: Г. Гочев. Антонимите в българския език. С., 1989.

Дринов 1893: М. Дринов. За българския рѣчникъ на А. Л. Дювернуа. – В : Периодическо списание на Българското книжовно дружество. Средец, кн. XLIII, 1893.

Дювернуа 1885: Ал. Дювернуа. Словарь болгарскаго языка по памятникамъ народной словесности и произведениямъ новѣйшей печати. Т. 1, Т. 2, Москва, 1885-1889.

Зидарова 1998: В. Зидарова. Очерк по българска лексикология . Пловдив, 1998.

Зидарова 2009: В. Зидарова. Лексикология на съвременния български език. Пловдив, 2009.

Зидарова 2009: В. Зидарова. Помагало по българска лексикология. Университетско издателство „Паисий Хилендарски”, Пловдив, 2009.

Зидарова 2004: В. Зидарова. Префиксални модификатори за антонимност в съвременния български език. – В: Научни трудове на ПУ, 2004, т. 42, с. 11-17.

Касарес 1958: Х. Касарес. Введение в современную лексикографию. М. , 1958, с. 46-48.

Коспартова 1970: М. Коспартова. По въпроса за антонимията. – В: Известия на Института за български език, кн. XIX, с. 371-380.

Кювлиева-Мишайкова 1969: В. Кювлиева-Мишайкова. Ал. Дювернуа и първият български тълковен речник. – В: Български език и литература, 1969, кн. 2, с. 61-62.

Кювлиева 1972: В. Кювлиева. Българският речник на Ал Дювернуа. – В: Известия на Института за български език, кн. XXI. 1972.

Кювлиева 1976: В. Кювлиева. Словарь болгарского языка А. Дювернуа – первый болгарско-русский словарь. – В: Болгарская русистика. 1976, кн. 2, с. 35-38.

Кювлиева 1997: В. Кювлиева. Българското речниково дело през Възраждането. С., 1997.

Милев, Братков, Николов 2007: Ал. Милев, Й. Братков, Б. Николов. Речник на чуждите думи в българския език. Издателство: Наука и изкуство, С., 2007.

Ницолова 2008: Руселина Ницолова. Българска граматика. Морфология. Университетско издателство: Св. Климент Охридски, С., 2008.

Половцов 1905: А. А. Половцов. Русский биографический словарь. С.-Петербургъ, 1905, с. 738-740.

Радева 2017: В. Радева. Българска лексикология и лексикография. С., 2017.

РБЕ 1977 - 2015: Речник на българския език. Т. 1-15. Авт. колектив. Акад. изд. "Проф. Марин Дринов". С., 1977-2015.

РЧДБЕ 1982: Речник на чуждите думи в българския език . С. , 1982.

СтБР 1999-2009: Старобългарски речник. Т. 1-2. Отг. ред. Иванова-Мирчева. С., 1999-2009.

Фомина 1978: И. М. Фомина. Современный русский язык. Лексикология. М., 1978, с. 79.

Ягичъ 1910: И. В. Ягичъ. История славянской филологии. Санктпетербургъ, 1910, с.774-776.

Приноси моменти

1. Установяването на общия брой на лексикалните единици в Речника – 24669.

2. Установяването на броя на думите в Речника откъм принадлежността им към частите на речта: съществителни имена – 10959, глаголи – 9854, прилагателни имена – 2563, наречия – 842, съюзи – 121, местоимения – 97, междуметия – 91, предлози – 74, числителни имена – 42, частици – 26.

3. Представянето на числови данни за броя на речниковите статии – 17608, и изнасянето на информация в табличен вид за началната и финалната заглавна дума.

4. Детайлизирането на особеностите на структурата на речниковата статия (заглавна дума, квалификатори,

етимологически бележки, начин на предаване на семантиката, илюстративен материал).

5. Детайлизирането на особеностите на лексиката и разпределението ѝ по частите на речта и по принадлежащи граматически категории.

6. Установяването на правописните особености при представяне на думите в Речника.

7. Представят се неизвестни за българската лексикография данни, свързани с живота и делото на Дювернуа. Представят се особености на лексиката в Речника на Александър Дювернуа, които могат да послужат за допълване на данните на многотомния Речник на българския език (Т. 1-15) и на многотомния Български диалектен атлас с информация за лексикалното богатство на езика ни от 80-те години на XIX в. в неговото стилистично и функционално разнообразие (книжовна, разговорна, диалектна, архаична, експресивнопроявена и фразеологична лексика).

8. Представянето на особеностите на Речника пред научната аудитория може да допринесе за по-обстойното изучаване на историята на новобългарския книжовен език и на българската диалектология.

Научни участия по темата на дисертационния труд

Основните постановки и изводи, формулирани в дисертационния труд, са докладвани и обсъждани на различни национални и международни научни форуми:

1) Докладът „Съществителното име в „Словарь болгарскаго языка по памятникамъ народной словесности и произведеніямъ новяйшей печати” на Александър Дювернуа”, изнесен на Единадесетите национални филологически четения за студенти и докторанти в ЮЗУ „Неофит Рилски”, Благоевград, 2017 г.

2) Докладът „Някои лексико-семантични особености на глагола в „Словарь болгарскаго языка...” на Александър Дювернуа”,

изнесен на Международната научна конференция „Езици, култури, комуникации” във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”, 2017 г.

3) Докладът „Илюстративният материал в „Словарь болгарского языка...” на Александър Дювернуа”, изнесен на Националната научна конференция ”Образование и наука – за лично и обществено развитие”, Смолян, 2017 г.

4) Докладът „Формалните и семантичните отношения между лексикалните единици в „Словарь болгарского языка...” на Александър Дювернуа”, изнесен на Паисиевите четения 2017 под наслов „Безпокойства на хуманизма: филологията – застрашена, необходима, неотстранима. Международна научна конференция, посветена на Цветан Тодоров“.

5) Докладът „За правописа на „Словарь болгарского языка...” на Александър Дювернуа”, изнесен на „Български форум. България и българистиката в променящия се свят – Лодз, Полша (07-08.12.2017 г.).

6) Докладът „Лексиката в Речника на Дювернуа откъм функционалните ѝ разслоения”, изнесен на Международната научна конференция „Истини и лъжи за факти, новини и събития”, посветена на 130-годишнина от създаването на Библиотеката и Европейската година на културното наследство, Русе, 2018 г.

7) Докладът „Заетата лексика в Речника на Александър Дювернуа”, изнесен на Дванадесетите национални филологически четения за студенти и докторанти, ЮЗУ „Неофит Рилски”, Благоевград, 2018 г.

8) Докладът „Заглавните думи в „Словарь болгарского языка по памятникамъ народной словесности и произведениямъ новейшей печати” на Александър Дювернуа”, изнесен на Третатанаучна конференция с международно участие „Лингвистиката: история, предизвикателства, перспективи”, ЮЗУ „Неофит Рилски”, Благоевград, 2018 г.

Излезли от печат (и под печат) до момента:

1. Статията „Съществителното име в „Словарь болгарсакаго языка по памятникамъ народной словесности и произведениямъ новһйшей печати” на Ал. Дювернуа“. –В: сп. “Езиков свят” („*OR-BISLINGUARUM*”), Бл, 2017, volum 15, issue 2, с. 35-48.

2. Докладът „Някои лексико-семантични особености на глагола в „Словарь болгарского языка...” на Ал. Дювернуа“. –В: Сборника *Филологически изследвания на ВТУ* – годишна поредица 2017. ВТ, (под печат).

3. Статията „Наречието в „Словарь болгарского языка...” на Александър Дювернуа“ –В: сп. „Български език и литература” Азбуки.С., 2017, бр. 4, с. 374 – 385.

4. Статията „Илюстративният материал в „Словарь болгарского языка...” на Александър Дювернуа“. – В: Сборника „Образование и наука – за лично и обществено развитие”, Смолян, 2017, кн. 3 - „Хуманитарни и обществени науки”, с. 7 – 28.

5. Статията „Прилагателното име в „Словарь болгарского языка...” на Александър Дювернуа“. –В: ОБЩЕСТВО. ДУМИ. СЪЗНАНИЕ. Юбилеен сборник в чест на трима езиковеди (Ангел Пачев, Иван Касабов и Максим Стаменов), Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов”, С., 2018, с. 147 -158.

6. Статията „Формалните и семантичните отношения между лексикалните единици в „Словарь болгарского языка...” на Александър Дювернуа“. –В: Научни трудове, ПУ „Паисий Хилендарски”, Пд, 2017 (под печат).

7. Статията „За правописа на Речника на Александър Дювернуа” – сп. *SlavicaLodzianska*”, Лодз, 2018 (под печат).

8. Докладът „Лексиката в Речника на Дювернуа откъм функционалните ѝ разслоения”. –В: Сборник от Международна научна конференция „Истини и лъжи за факти, новини и събития”, Русе, 2018 г. (под печат).

9) Докладът „Заглавните думи в Речника на Александър Дювернуа”.–В: сб.,„Лингвистиката: история, предизвикателства, перспективи“, Бл, 2018 (под печат).

10) Докладът „Заетата лексика в Речника на Александър Дювернуа”, изнесен на Дванадесетите национални филологически четения за студенти и докторанти, ЮЗУ „Неофит Рилски”, Благоевград, 2018 г. (под печат).

